GİRİŞ

DEDE KORKUT 'UN ADI

İlim âleminde ve Türk dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut Kitabı yahut kısaca Dede Korkut adı ile tanınan eser bir destanî Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır. Biri Dresden'de, öteki Vatikan'da olmak üzere iki nüshası bulunan bu eserin Dede Korkut adı ile anılmasına sebep, Dede Korkut adındaki ozanlar pîrinin eserin bir nevi müellifi durumunda bulunması, eserde toplanmış olan Oğuz destanlarının onun tarafından düzenlenmiş gösterilmesidir.

Dede Korkut adındaki *dede* kelimesinin Korkut adı kadar eski olmadığı ve bunun efsanevî Korkut'un yaşlılığını vasıflandırmak için asıl ada sonradan eklendiği şüphesizdir. Tarihî kaynaklarda ve çeşitli Oğuz rivayetlerinde Korkut adının bazan *dede*'siz olarak sadece Korkut, bazan da Korkut Ata şeklinde geçmesi bunu açıkça göstermektedir. Esasen, Kâşgarlı'da mevcut bulunan ve Oğuzca olduğu kaydedilen, XIII. yüzyıldan bu yana da Anadolu metinlerinde gördüğümüz *dede* kelimesi ile, daha eski Türkçede ve Doğu Türkçesi hariç Batı Türkçesi dışındaki öteki Türk şivelerinde (*şive* kelimesini Kurum'un kabul ettiği *lehçe* sözü yerine kullanıyoruz) karşılaşılmaktadır. Radloff'ta Çağatayca olarak da bulunmakla beraber, yapısı bakımından şüpheli görünen bu kelimenin Doğu Türkçesine de Oğuzcadan geçtiği anlaşılmaktadır. Eskiden beri Türkçede ve öteki Türk şivelerinde yaşlı büyüklerin ünvanı olarak Batı Türkçesindeki *dede* kelimesi yerine genel olarak *ata* ünvanı kullanılmıştır. Bu kullanışa Batı Türkçesinde de rastlanmaktadır.

Korkut adının geçtiği tarihî kaynaklara bakılınca ad sade Korkut olarak zikredilmediği zaman, bunun Doğu Türkçesinde Korkut Ata şeklinde geçtiği, Batı Türkçesinde ise Korkut Ata veya Dede Korkut şekillerinde kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan Dede Korkut adını kullanan kaynakların, bugün elde bulunan Dede Korkut hikâyelerinin ve bu hikâyelere dayanan rivayetlerin etkisi altında kaldığına kolayca hükmolunabilir.

Kahramanımızın adı tarihî kaynaklarda şu şekillerde geçmektedir: Reşidüddin'in *Câmiü't-tevârih*'inde Korkut, Nevaî'nin

Nesâimü'l-mahabbe'sinde Korkut Ata, *Şecere-i Terâkime*'de Korkut veya Korkut Ata, *Târih-i Dost Sultan*'da Korkut; buna karşılık Yazıcıoğlu'nun *Selçuknâme*'sinde Korkut Ata, Topkapı Sarayı *Oğuznâme*'sinde Dede Korkut, *Câm-i Cem-âyin*'de Korkut Ata ve Dede Korkut, *Atalar Sözi* kitabında Dede Korkut, Bayburtlu Osman'ın tarihinde Dede Korkut, Edirneli Ruhî ve Müneccimbaşı tarihlerinde Korkut Ata (bk. Tarihî kaynaklarda Dede Korkut).

Asıl Dede Korkut Kitabına gelince, eserin Dresden nüshasında ad 4 defa Korkut Ata, 29 defa Dede Korkut, 21 defa Dedem Korkut, 18 defa yalnız Dede, 1 defa da Dede Sultan şeklinde geçmektedir. Bunlardan 4 yerde geçen Korkut Ata isim grupu eserin asıl hikâyelerle ilgisi şüpheli görünen giriş bölümünde bulunmakta, Vatikan nüshasında da girişten başka yerde Korkut Ata şekli geçmemektedir. Böylece her iki nüshada da hikâyelerde tam hâkimiyet *dede* tarafındadır. Dresden nüshasının üzerinde de *Kitâb-i Dedem Korkut* yazılıdır. Vatikan nüshasının başında Dede Korkut adı bulunmamaktadır (bk. Nüshaların karşılaştırılması).

Görülüyor ki Korkut'un asıl metnin tesbit edildiği Türk zümresi arasındaki ünvanı Ata değil, Dede'dir. Adın 18 defa yalnız Dede olarak geçmesi her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak durumdadır.

Gerçi akrabalık adları ve ünvanlar Türkçede genel olarak ünvan grupu teşkil edecek şekilde asıl isimden sonra gelmektedir. Fakat bunların ismin başına gelerek sıfat tamlaması şeklinde isim grupları meydana getirdikleri de görülür (Hoca Mes'ud gibi). Bu kullanış Dede Korkut Türkçesinin içinde bulunduğu Doğu Anadolu ve Azerî alanı için çok yaygın bulunmaktadır. Azerî alanında Hoca Nasreddin, Dede Kasım gibi sıfat tamlaması şeklindeki isim gruplarının kullanılması bugün artık Nasreddin Hoca, Kasım Dede gibi ünvan gruplarından daha az değildir. Bu türlü kullanışa Dede Korkut metninde de çok fazla rastlamaktayız (Han Bayındır, Han Kazan, Han Beyrek, Big Begil, Big Yigenek gibi).

Sonra *dede* kelimesi, menşei şüpheli görünmekle beraber, ses taklidi yolu ile türemiş bir söze de çok benzemektedir. Anne, nine, nene, meme gibi ses bakımından birbirine benzeyen iki hece-

den kurulmuş olan bu kelimenin öteki Türk şivelerinde bulunmaması ve esas itibariyle Oğuz şivesinde kullanılmış olması ise Dede Korkut adına şüphe ile bakmağı gerektirmez. Çünkü Dede Korkut hikâyeleri her şeyden önce Oğuz destanlarıdır ve Korkut da esas itibariyle Oğuz dairesine mensuptur.

Bunlara ilâve olarak *ata* kelimesinin, eserin içinde bulunduğu alanda olduğu gibi, eserin kendisinde de hep "baba" anlamında kullanıldığını belirtmeliyiz.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulunca elimizdeki metin için ünvan grupu şeklindeki Korkut Ata adı yerine sıfat tamlaması şeklindeki Dede Korkut adını kullanmanın daha doğru olduğu kendiliğinden anlaşılmış olur.

Onun için bu incelememizde biz de Dede Korkut adını kullanacak ve incelediğimiz eserin her iki nüshasına da Dede Korkut Kitabı diyeceğiz.

DEDE KORKUT KİTABI'NIN İÇİNDEKİLER

Dede Korkut Kitabının Dresden nüshası bir giriş ile on iki destanî hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında ise girişten başka hikâyelerin yalnız altı tanesi vardır. Bu altı hikâyenin de ancak beşi tamamdır. Nüshanın sondan bir önceki yaprağı kopmuş olduğu için altıncı hikâyenin iki sahifelik bir kısmı eksiktir.

Kitabın girişi Dede Korkut'u takdim için yazılmış olup iki kısımdan ibarettir. Birincisi hikâyelerin tesbiti veya istinsahı sırasında yazılmış olan ve Dede Korkut'u tanıtan kısımdır. Besmeleden sonra hemen başlayan bu kısımda Peygamber zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata adında bir erin ortaya çıktığı, bu Korkut Ata'nın Oğuz kavminin müşküllerini çözen ve gaipten türlü haberler veren bir kimse olduğu bildiriliyor ve onun hanlığın, sonunda Kayılara geçeceğini söylemiş olduğuna işaret edilerek Korkut Ata'nın bununla şimdi hüküm sürmekte olan Osmanlıları kasdetmiş olduğu belirtiliyor.

Girişin bu kısa tanıtmadan sonra gelen ikinci kısmı ise Dede Korkut'un sözlerine ayrılmıştır. Yine ikiye ayırabileceğimiz bu kısımda önce Dede Korkut'un söylemiş olduğu vecizeler sıralanmakta, sonra da kadınları dörde ayıran sözleri gelmektedir. Vecize-

ler dört grupta toplanmış olup bir gruptakilerin sonları hep ayni şekil veya kelime (*-mez, yig, bilür, görklü*) ile bitmekte, her grupun sonu da bir iki dua cümlesi ile bağlanmaktadır.

Bu girişten sonra Dresden nüshasına göre sırasiyle şu Oğuz hikâyeleri gelmektedir:

1. *Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı*:

Hanlar hanı olan Kam Gan oğlu Han Bayındır yılda bir kere büyük bir ziyafet tertipleyerek Oğuz beylerini konuklarmış. Bir gün Bayındır Han yine böyle bir ziyafet hazırlığı yaparken bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. "Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Taala gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin,, der.

Oğuz beyleri birer birer gelip toplanmağa başlarlar. Dirse Han adında oğlu kızı olmayan bir bey de kırk yiğitini yanına alarak toplantıya gelir. Bayındır Han'ın adamları Dirse Han'ı karşılayarak kara otağa kondururlar, altına kara keçe sererek önüne kara koyun yahnisi getirirler. Dirse Han hiddetle bunun sebebini sorar, Bayındır Han'ın buyruğunu anlatırlar. Bunun üzerine Dirse Han yiğitlerini alarak ziyafeti bırakıp karısı ile görüşmek üzere eve döner. Durumu tatlılıkla anlattıktan sonra hiddete gelerek çocuk olmamasında hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı ikisinde de suç olmadığını, bu işin Allahtan geldiğini söyleyerek büyük bir ziyafet vermesini, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırmasını, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Dirse Han karısının dediğini yaparak büyük bir ziyafet tertip eder ve sonunda beylerin duasını ister. Beyler el kaldırıp Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrıya dua ederler. Bir ağzı dualının duası ile istedikleri olur ve bir zaman sonra Dirse Han'ın bir oğlu dünyaya gelir.

Oğlan on beş yaşına gelince Dirse Han Bayındır Han'ın ordusuna karışır.

Bayındır Han'ın bir boğası ile bir buğrası varmış. Bir yazın, bir güzün boğa ile deveyi savaştırır, seyrederlermiş. O yaz hay-

vanları yine meydana çıkardıkları gün Dirse Han'ın oğlu üç ordu çocuğu ile orada aşık oynuyormuş. Diğer çocuklar kaçışırlar, Dirse Han'ın oğlu kaçmayarak orada boğa ile karşı karşıya kalır. Çetin bir boğuşmadan sonra çocuk boğayı öldürür. Beyler başına toplanırlar. Çocuğa ad koymak ve babasından taht ve beylik istemek için Dede Korkut gelir. Babasından taht ve beylik alarak oğlana boğayı öldürdüğü için Buğaç adını verir. (Oğuz zamanında bir çocuğa, kan dökmeden, baş kesmeden ad takmazlarmış).

Buğaç beylik alıp tahta çıkınca babasının kırk yiğitini anmaz olur. O kırk namert yiğit de eski itibarlarına kavuşmak için Buğaç'ı yok etmeğe karar verirler. Babasına oğlunu kötüleyen dedikodular getirerek onu oğlunu öldürmek için teşvike başlarlar. Dirse Han bunlara kanarak oğlunu öldürmek üzere bir av tertip eder. Av sırasında kırk namert bir yandan çocuğa babasını sevindirmek için önünde av avlamasını söylerken öte yandan Dirse Han'a "Bak oğlun senin üzerine geliyor, geyiğe atarken seni vuracak,, deyip Dirse Han'ı oğlunu vurmağa teşvik ederler. O da çekip ok ile oğlunu vurur. Buğaç düşünce babası üzerine gitmek isterse de o kırk namert buna engel olur ve evlerine dönerler.

Buğaç'ın annesi oğlunun ilk avıdır diye büyük bir hazırlık yapmıştır. Fakat gelenler arasında oğlunu göremeyince deliye döner. Kırk namert, çocuğun avda olduğunu söylerler ise de annesi durmaz, kırk ince belli kızı yanına alarak av yerine gider. Bir çukurda çocuğu kanlar içinde bulurlar. Buğaç korkmamalarını söyler ve yaralanınca Hızır'ın gelerek yarasını sıvazladığını, "sana bu yaradan ölüm yoktur, ananın sütü ile dağ çiçeği sana merhemdir" dediğini anlatır. Buğaç'ı getirip babasından gizli olarak tabiplere verirler. Kırk günde iyileşir.

Kırk namert bunu duyunca, yaptıkları ortaya çıkmadan, bu sefer Dirse Han'ı yakalayıp kâfir illerine götürmeğe karar verirler. Han'ı tutup ellerini bağlarlar, boynuna ip takıp yaya yürüterek kâfir illerine yönelirler. Oğuz beyleri bundan haberli değillerdir. Annesinin isteği ile yine Buğaç Han arkadan yetişerek kırk namerdi öldürüp babasını kurtarır.

Hanlar hanı Bayındır Buğaç'a taht verir, beylik verir. Dedem Korkut gelip destanlar söyler, bu Oğuznâmeyi bu şekilde düzenler ve tesbit eder.

Burada biten Buğaç hikâyesinden sonra, destanları tesbit edene ait olduğu anlaşılan ve dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile dinleyenlere hayır duada bulunan ozan dilekleri gelmektedir.

2. *Salur Kazan'ın evinin yağmalanması destanı:*

Bir gün Ulaş oğlu, Uruz'un babası ve Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan büyük çadırlarını kurarak ziyafet verir. Dokuz kâfir kızının sâkilik ettiği ziyafette Oğuz beyleri içerler. İçe içe Kazan sarhoş olur ve beylere av teklif eder. Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar ile Kara Göne oğlu Kara Budak uygun görürler. At ağızlı Aruz Koca, Kazan'a Gürcistan ağzında oturduğunu hatırlatarak yurdunun üstüne kimi bırakacağını sora.. Kazan üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u bırakacağını söyler ve atına biner. Kardeşi Kara Göne, Bayındır Han'ın düşmanını bastıran Şir Şemseddin, Bayburt hisarından uçan Beyrek, Kazan'a keşiş diyen Yigenek, saymakla tükenmez, hasılı bütün Oğuz beyleri atlanırlar, ala dağa ala ordu ava çıkar.

Kâfirin casusu bunu kâfirler azgını Çökli Melik'e haber verir. Elbisesinin arkası yırtmaçlı ve alaca atlı yedi bin kâfir gece yarısında Kazan Bey'in yurduna baskın yaparak evini barkını yağmalar ve kırk ince belli kız ile karısı Burla Hatun'u ve üç yüz yiğit ile oğlu Uruz'u tutsak ederler. Kâfirler bununla kalmayarak altı yüz kişi ile Kazan'ın Kapular Derbendi'ndeki on bin koyununu da almağa giderler. Karaçuk Çoban, Kıyan Güci ve Demür Güci adındaki iki kardeşi ile bunlara karşı koyar. İki kardeşi şehit olur, Karaçuk Çoban taşı bitince koyun ve keçi atarak ünlü sapanı ile kâfirleri bozguna uğratır ve kaçırır.

Ayni gece Kazan av yerinde kaygılı bir rüya ile uyanır. Kardeşi Kara Göne'ye evi ile ilgili bu korkulu rüyayı yordurur. Yurdunun tehlikede olduğunu sezerek tek başına yola düşer, üç günlük yolu bir günde alarak yurduna gelir. Durumu görünce kâfirin ardına düşer. Yolda sudan, kurttan haber sorar. Bunları geçince Karaçuk Çoban'ın köpeği karşısına çıkar. Onu izleyerek çobanın yanına gider. Çoban durumu anlatır. Kazan kâfirin gittiği yana yönelir, çoban da arkasına düşer. Tek başına gitmek için Kazan, çobanı altında yemek yedikleri ağaca sararsa da, çoban ağacı

koparıp arkasına alır ve peşini bırakmaz. Birlikte kâfir ülkesine giderler.

Öte yandan Şökli Melik şenlik yapmaktadır. Bu arada Burla Hatun'u sâki yapmak ister. Fakat kırk kızdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlayamazlar. Bunun üzerine oğlu Uruz'un etinden yemek yaparak bey kızlarına vermelerini söyler, hangisi yemezse, Burla Hatun odur der. Bunu duyan Burla Hatun oğluna gelerek ne yapması gerektiğini sorar. Uruz kâfire teslim olmamak için kendi etinden çekinmeden yemesini söyler. Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler.

Tam bu sırada Kazan ile Karaçuk Çoban yetişir. Kazan at ayağı altında kalmasın diye önce kâfirlerden annesini ister, fakat vermezler ve oğlu doğması için onu Yayhan Keşişoğlı'na vereceklerini söylerler.

Bu sırada Oğuz beyleri de yetişirler. Demürkapu Derbendini alan Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar; Hemid ile Merdin kalesini yıkan, Kapçak Melik'e kan kusturan, Kazan'ın damadı, Kara Göne oğlu Kara Budak; destursuzca Bayındır Han'ın düşmanını basan Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin; Parasar'ın Bayburt hisarından parlayıp uçan, Kalın Oğuz imrencesi, Kazan Bey'in ınağı Beyrek; Kazılık Koca oğlu Yigenek; Kazan Bey'in dayısı Aruz Koca; Peygamberi görüp Oğuzda sahabesi olan Bügdüz Emen; Aygır Gözler suyunda at yüzdüren, elli yedi kalenin kilidini alan, Ağ Melik Çeşme kızına nikâh eden, Sofı Sandal Melik'e kan kusturan Eylik Koca oğlu Alp Eren v. b., hasılı Oğuz beyleri hep gelirler. Büyük bir savaş olur. Düşmanı yener, Şökli Melik'i, Kara Tüken Melik'i, Buğaçuk Melik'i öldürürler.

Kazan Bey çoluk çocuğunu, malını, hazinesini kurtarır, geri döner. Yedi gün yedi gece şenlik yaparlar. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâmeyi bu şekilde düzenler.

Destanın sonunda yine, dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.

3. *Kam Büre oğlu Bamsı Beyrek destanı*:

Kam Gan oğlu Han Bayındır, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerine büyük bir ziyafet veriyor. Pay Büre adında bir bey de orada hazır bulunmaktadır. Bir ara onun Kara Göne oğlu Kara Budak, Kazan

oğlu Uruz, Kazılık Koca oğlu Bey Yigenek gibi gençlere bakarak ağladığı görülür. Sorarlar, oğlu olmadığı için ağladığını söyler. Beyler oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. O da kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertme nişanlı yapacağını vadeder.

Bir müddet sonra Pay Büre'nin bir oğlu, Pay Bicen'in bir kızı olur.

Pay Büre bezirgânlarını oğluna armağanlar almak üzere Rum iline gönderir. Bezirgânlar İstanbul'a gelir, çocuk için bir at, bir yay, bir gürz alırlar.

Aradan on beş sene geçer. Çocuk delikanlı olur. Bir gün av dolayısiyle babasının tavlasına gelir. Bu sırada İstanbul'dan dönmekte olan bezirgânlar da Kara Dervend ağzına gelmişlerdir. Fakat Evnük kalesinin kâfirleri bunlara saldırarak mallarını yağmalarlar. Bezirgânın biri Oğuz'a kaçarken önüne çıkan tavlada gördüğü yiğitten yardım ister. O yiğit kâfirleri yakalayıp malı kurtarır. Önce yiğit, sonra bezirgânlar Pay Büre Bey'in evine gelirler. Çocuk baş kesip kan döktüğü için Dede Korkut gelip ona ad kor ve Bamsı Beyrek adını verir.

Bu vesile ile beyler av tertip ederler. Beyrek bu avda bir geyiği kova kova yavuklusunun otağına gelir. Burada Pay Bicen kızı Banı Çiçek'le ok atar, at koşturur, güreş tutar. Üçünde de kızı yener ve Banı Çiçek olduğunu anlayınca yüzük takarak nişanlanır.

Avdan dönünce Beyrek kız ile evlenmek için teşebbüse geçer. Fakat kızın Delü Karçar adında bir kardeşi vardır, kız kardeşini isteyeni öldürmektedir. Delü Karçar'ın gönlünü yapmak üzere beyler Dede Korkut'u göndermeğe karar verirler. Dede Korkut kaçma kovma olunca değiştirmek üzere iki atla gider. Kardeşini Karçar'dan isteyince Delü onun peşine düşer ve yakalar. Fakat kılıç çalacağı sırada Dede'nin duası ile eli havada kalır. Bunun üzerine Dede'ye yalvarır ve kızı vermeğe razı olur. Dede'nin duası ile kolu iyileşir.

Dede Korkut dönerek Delü Karçar'ın istediği bin at, bin deve, bin koç, bin köpek ve pireleri alır, Karçar'a götürür. Malları teslim ederken Karçar'ı soyarak pireleri topladığı ahıra sokar. Delü, pirelerin hücumundan, Dede'nin tavsiyesi üzerine, kendisini suya atmakla kurtulur ve düğün hazırlığına başlar.

Fakat tam gerdeğe gireceği gece, Bayburt hisarının beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi de şehit olur.

Bunun üzerinden on altı yıl geçtiği halde Beyrek'in ölüsü dirisi bilinmez. Delü Karçar Bayındır Han'a baş vurarak Beyrek'in dirisi haberini getirene hediyeler, ölüsü haberini getirene kız kardeşini vereceğini söyler. Yalancı oğlu Yaltacuk isimli birisi bu işi üzerine alır, gidip Beyrek'in vaktiyle kendisine vermiş olduğu gömleği kana bulaştırarak Beyrek'in öldüğü haberini getirir. Banı Çiçek'i almak için küçük düğününü yapar, büyük düğününe mühlet kor.

Bu sırada Beyrek'in babası bezirgânlarını Beyrek'i aramağa gönderir. İki bezirgân gelip Bayburt'ta Beyrek'i bulur ve durumu anlatırlar. Beyrek kendisine âşık olan Bayburt beyinin kızının yardımı ile urganla hisardan aşağı inip kurtulur ve Oğuza gelir. Yurtlarında, önce, Yaltacuk'a geçeceği yolda suikast hazırlayan babasının çobanları ile karşılaşır. Sonra atını bir ozanın kopuzu ile değiştirerek evlerine uğrar. Fakat kendisini tanıtmaz. Bir eski deve çuvalını boynuna geçirerek deli ozan kılığında düğüne gider. Bu sırada düğünde güveyi, Budak, Uruz, Yigenek ve Şir Şemseddin ile ok atmaktadır. Beyrek diğer ok atanları övdüğü halde güveyiye sövünce Yaltacuk kızarak yayını çekmesini söyler. Beyrek Yaltacuk'un yayını çekince yay iki parça olur. Sonra getirilen kendi yayı ile ok atarak güveyinin yüzüğünü parçalar. Bunun üzerine Kazan Bey bu deli ozana o günkü beyliğini verir ve hareketlerinde serbest bırakır. Deli ozan da bütün düğün yemeğini döker, çalgıcıları döver. Kadınların toplandığı otağa gelir. Orada evlenen kızı oynatmak ister, Kısırca Yenge ile Boğazca Fatma adlı iki kadını gelin diye oynattırırlarsa da, ozan aldanmaz ve sonunda Banı Çiçek oyuna kalkar. Burada deli ozan, Beyrek olduğunu anlatır. Düğün karışır ve Yaltacuk kaçarak Tana sazına girer. Beyrek sazı ateşleyince çıkar, yalvarır ve Beyrek de bağışlar. Beyrek'in anası babası sevinir, babasının ağlamaktan kör olan gözleri Beyrek'in serçe parmağının kanı ile açılır.

Beyrek otuz dokuz yiğidi ile iki bezirgânını kurtarmadan düğün yapmaz. Oğuz beyleri Bayburt hisarı üzerine yürürler. Yapılan savaşta Kazan Bey, Şökli Melik'i, Delü Tundar, Kara

Tekür'ü, Budak, Kara Arslan Melik'i öldürür, yedi kâfir beyi kılıçtan geçer. Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar, keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. Bayındır Han'a değerli hediyeler ayırırlar. Beyrek, Melik'in kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece toy düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâmeyi düzenleyerek Beyrek'e ithaf eder. Destan burada biter.

Bundan sonra ozan duası gelmektedir.

4. *Kazan Bey'in oğlu Uruz Bey'in esir düştüğü destan*:

Bir gün Ulaş oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuzu sohbetine toplar. Kalın Oğuz beyleri dokuz kâfir kızının altın kadehlerle sundukları al şarabı içerler. Kazan Bey hediyeler dağıtır.

Bu ziyafette bir ara Kazan Bey sağ tarafında oturan Kara Göne'ye bakar güler, sol yanında oturan dayısı Aruz'a bakar neşelenir, fakat karşısında yaya dayanıp duran oğlu Uruz'a bakınca ağlar. Uruz bunun sebebini sorunca Kazan, 16 yaşına geldiği halde henüz oğlunun baş kesmemiş olduğunu hatırlatarak kendisi ölünce tahtını tacını sonra ona vermeyeceklerinden korktuğunu söyler. Uruz babasının kendisine örnek olmadığını hatırlatınca Kazan Bey üç yüz yiğit ile ata biner, kırk yiğidi ile oğlu Uruz da atlanırlar, ava çıkılır. Kâfirin serhaddine, Cızığlar'a, Ağlağan'a, Gökçe Dağa giderler. Av avlayıp çadırlar kurarlar.

Fakat Başı Açuk Tatyan kalesinden, Ak Sıka kalesinden kâfirin casusları varmış, gidip teküre haber verirler. On altı bin kâfir bunların üzerine gelir. Kazan, oğlu Uruz'u savaşa sokmaz, çıkıp bir yüksek yerden seyretmesini emreder. Fakat savaşa baka baka cûşa gelen Uruz dayanamaz, kırk yiğidi ile kâfirin bir tarafına dalar. Yapılan savaşta kırk yiğidi şehit olur, kendisini de tutsak ederler. Kazan düşmanın ezildiğini sanarak beyleri ile geri döner. Oğlunun korkup eve kaçtığını sanarak kızgınlıkla eve gelir.

Bu sırada Kazan Bey'in hanımı boyu uzun Burla Hatun oğlunun ilk avıdır diye Kazan'ı ve Uruz'u karşılamak üzere büyük hazırlıklar yapmış, Oğuz beyleri için büyük bir ziyafet tertip

etmiştir. Fakat oğlunun gelmediğini görünce Kazan'ı yorgun argın geri çevirir.

Kazan Kanlı Kara Dervend'de kâfirlere yetişir. Oğlu Uruz kâfirlerden izin alarak babasını savaşmamak için kandırmak isterse de, Kazan razı olmaz ve tek başına savaşa girer. Bir müddet döğüştükten sonra göz kapağına kılıç dokunur ve kendisini sarp yerlere atar. Bu sırada kırk ince belli kızı ile Burla Hatun yetişir. Arkasından Oğuz beyleri de birer birer yetişirler: Kazan'ın kardeşi Kara Göne, Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar, Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca oğlu Yigenek, yirmi dört boyunu okşayan Delü Tundar, bin kavim başları Döger, bin Bügdüz başları Emen, dokuz koca başları Aruz v.b. Hasılı Kazan'ın bütün beyleri dört nala gelirler. Büyük bir savaş olur. Kazan ortaya hücum ederek tekür ile Şökli Melik'i öldürür. Tundar sağ kanada hücum ederek Kara Tüken Melik'i kılıçtan geçirir. Sol tarafta Buğaçuk Melik'i Kara Budak öldürür. Burla Hatun kâfirin kara tuğunu kılıçlar, yere düşürür. Kâfir ordusu yenilgiye uğrar.

Kazan, oğlunu kurtararak Ağca Kala Sürmelü'ye gelir, kırk otağ diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâmeyi bu şekilde düzenler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.

5. *Duha Koca oğlu Delü Dumrul destanı*:

Oğuzda Duha Koca oğlu Delü Dumrul adlı bir yiğit bir kuru çayın üzerine bir köprü yaptırıp geçenden otuz üç akçe, geçmeyenden döve döve kırk akçe alırmış. Bunu benimle kim savaşabilir şeklinde bir kabadayılık ve zorbalık olarak yapar, yiğitlikte şanının Rum'a, Şam'a gitmesini istermiş.

Bir gün köprüsünün yanında konmuş olan bir obada iyi bir delikanlı ölür. Ağlayış, sızlayışları duyan Deli Dumrul gelip genç yiğidi kimin öldürdüğünü sorar. Ölen gencin canını Azrailin aldığını öğrenince Allaha yalvararak Azraili gözüne göstermesini söyler. Azraili öldürüp iyi gençlerin canını kurtarmağa and içer.

Hak Taala, Delü Dumrul'un bu küstahlığına kızarak, gözüne görünmesi için Azraile emir verir. Delü Dumrul kırk yiğidi ile

yiyip içip otururken, Azrail kapıcı ve çavuşlara görünmeden içeri dalar. Deli Dumrul onun heybetinden ürperir. Azrail olduğunu sorup öğrenince kılıcına el atarak vurmak ister. Tam hamle yaparken Azrail bir güvercin olup bacadan kaçar. Deli Dumrul ata binip ardına düşer. Yolda bir iki güvercin öldürür. Bir müddet sonra Azrail atının gözüne görünür. At ürker ve Delü Dumrul'u yere vurur. Azrail derhal göğsünün üzerine biner ve canını almak ister. Delü Dumrul yalvarmağa başlar. Azrail kendisine değil, Allaha yalvarmasını söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul Allaha yalvararak "canımı alacaksan sen al, Azraile bırakma" der. Bu söz Allahın hoşuna gider ve Azraile nida eyleyerek, canı yerine can bulursa, Delü Dumrul'un canını bırakmasını buyurur. Azrail bu buyruğu Delü Dumrul'a söyler. Delü Dumrul bunun üzerine babasına gelir ve durumu anlatarak canı yerine babasından can ister. Babası malını mülkünü vermeğe hazır olduğunu, fakat canına kıyamayacağını söyleyerek anasına gitmesini tavsiye eder. Deli Dumrul anasına gider, fakat o da canını vermeğe razı olmaz. Bunun üzerine Azrail can bulamayan Deli Dumrul'un karşısına çıkar ve canını ister. Delü Dumrul hasreti olduğunu, karısı ile iki oğlunu görmek istediğini ve onlara ısmarlayacağı emaneti bulunduğunu söyleyerek biraz daha izin ister ve karısına gelir. Olup bitenleri anlatarak malını mülkünü kendisine bıraktığını, gönlünün sevdiği ile evlenmesini ve çocuklarını öksüz bırakmamasını söyler. Fakat karısı öne atılarak kendisinin canını vermeğe hazır olduğunu bildirir. Bunun üzerine Azrail kadının canını almağa gelir. Fakat burada Delü Dumrul, Allaha yeniden yalvararak, alacaksa ikisinin birden canını almasını, bırakacaksa ikisininkini birden bırakmasını niyaz eder. Hak Taalâya Delü Dumrul'un sözü hoş gelir. Azraile buyurarak bunların yerine anasının babasının canını almasını ve Delü Dumrul ile karısına yüz kırk yıl ömür verdiğini bildirir. Azrail ana ile babanın canını alır. Delü Dumrul eşi ile yüz kırk yıl daha yaşar.

Dedem Korkut gelerek destanlar söyler. "Bu destan Delü Dumrul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alnı açık cömert erenler dinlesin" der.

Hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır.

6. *Kañlı Koca oğlu Kan Turalı destanı* :

Oğuz zamanında Kañlı Koca adında bir gürbüz erin Kan Turalı adlı yetişmiş bir yiğit oğlu varmış.

Kañlı Koca oğlunu evlendirmek ister. Fakat oğlu alacağı kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyler. Önce Kan Turalı, sonra babası Oğuzu gezerler; İç Oğuzda da, Taş Oğuzda da böyle bir kız bulamazlar. Kanlı Koca dönüp dolaşıp Trabzon'a gelir.

Trabzon tekürünün Selcen Hatun adında bir kızı vardır. Tam istedikleri gibidir. Fakat babası, bu kızı almak için sakladığı üç canavarı öldürmeği şart koşmuştur. Bu üç canavar kağan aslan, kara boğa ve kara erkek devedir. O zamana kadar kızı isteyen otuz iki kâfir beyinin oğlu yalnız boğa ile dövüşmüş ve daha birincisinde yenilerek hepsinin başları kesilmiş ve burca asılmıştır.

Kañlı Koca bunları dehşetle görür ve evine döner. Durumu oğluna anlatır, fakat gitmesini istemez. Kan Turalı dinlemeyerek yola düşer ve kırk yiğidi ile Trabzon'a gelir. Yaptığı karşılaşmada her üç canavarı da öldürür. Kızı alarak Oğuza yönelirler. Yedi gün yedi gece sonra Oğuzun sınırına gelirler. Kan Turalı kırk yoldaşını babasına müjdeci gönderir ve kendisini karşılamalarını ister. İki sevgili güzel bir yerde inerek "işrete" dalar, yer, içerler.

O zamanlar Oğuz yiğitlerinin başına ne gelse hep uykudan gelirmiş. Kan Turalı'nın da uykusu gelir ve uyur. Fakat kız kendisini sevenlerin arkasına düşebileceklerini düşünerek uyumaz ve tam kuşam atına binip nöbet bekler. Gerçekten tekür, kızı verdiğine pişman olmuştur. Altı yüz kâfiri bunların arkasına takar. Kâfirler kız nöbet beklerken görünürler. Selcen Hatun Kan Turalı'yı uyandırır, savaşa tutuşurlar. Bir müddet sonra Selcen Hatun kâfirin yenildiğini sanarak kanlı kılıcı ile döner. Bu sırada Kan Turalı'nın anası ile babası da karşılamaya gelmişlerdir. Selcen Hatun Kan Turalı'nın dönmediğini görünce yeniden savaş meydanına gider. Bir derede Kan Turalı'yı kâfirlerin sıkıştırdığını görür. Atı vurulmuş, göz kapağı yaralanmıştır. Derhal saldırarak kâfirleri dağıtır ve kendisini tanımayan Kan Turalı'ya kendisini tanıtarak onu atının arkasına alır, dönmek üzere yola girerler. Yolda Kan Turalı, Selce Hatun'un Oğuzda kendisini kurtardığını

söyleyerek övüneceği düşüncesiyle kızı öldürmek ister ve bu düşüncesini kıza açar. Selcen Hatun önce tatlılıkla Kan Turalı'yı bu düşücesinden vaz geçirmek ister. Başaramayınca kızar ve dövüşmeğe hazır olduğunu söyler. Karşı karşıya geçerler. Selcen Hatun temrensiz bir ok atar, Kan Turalı ürperir. Koşarak kucaklaşır, barışırlar ve birbirlerini denediklerini söylerler.

Sonra yeniden yola düşüp babasının yanına gelirler, oradan hep beraber Oğuza girer, düğüne başlarlar. Kan Turalı gerdeğe girip muradına erişir. Dedem Korkut gelip şadlık çalıp destanlar söyler.

Hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası gelmektedir.

7. *Kazılık Koca oğlu Yigenek destanı*:

Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın İç Oğuz, Taş Oğuz beylerine verdiği büyük bir ziyafette veziri Kazılık Koca şarabın etkisi ile coşarak Bayındır Han'dan akın diler. Han izin verir. Kazılık Koca işe yarar kocalarını toplar, hazırlık görür, yola çıkar. Çok dağlar, dere tepe aşarak Arşun oğlu Direk Tekür'ün Karadeniz kıyısındaki Düzmürd kalesine gelip konarlar. Yapılan savaşta Kazılık Koca tutsak edilerek kaleye hapsolunur.

Kazılık Koca on altı yıl hisarda tutsak kalır. Emen adında biri altı defa saldırır, fakat kaleyi alamaz.

Kazılık Koca'nın tutsak edildiği sırada bir yaşında olan oğlu Yigenek on beş yaşına girer. Yigenek babasını ölmüş bilir, tutsaklıkta olduğunu çocuktan saklarlar. Fakat bir gün Kara Göne oğlu Budak ile bir sohbette atışınca Budak, yiğit ise gidip babasını kurtarmasını söyler. Babasının sağ olduğunu öğrenen Yigenek, Bayındır Han'dan asker ister ve akın izni alır. Bayındır Han'ın buyruğu ile, eskiden Demürkapu Derbendinde bey olan Kıyan Selçük oğlu Delü Tundar, Aygır Gözler suyunda at yüzdüren ve elli yedi kalenin kilidini alan Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Bağrıncı oğlu İlalmış, Toğsun oğlu Rüstem, Delü Evren, Soğan Saru, hasılı yirmi dört sancak beyi Yigenek'le birlikte hazırlık görürler. Ertesi gün Yigenek dayısı Emen'i rüyasında gördüğünü anlatarak, rüyasında Emen'in kendisine kaleye gitmekten vazgeçmesini söylediğini, kendisinin de bunu reddettiğini nakleder. Hep birlikte yola

girip Düzmürd kalesine ulaşırlar. Yapılan savaşta Arşun oğlu Direk Tekür, Delü Tundar'ı, Dülek Evren'i ve yirmi dört sancak beyinin diğerlerini bir bir meydandan kaçırır, hiç birisi karşısında duramaz. Sonunda Yigenek meydana at sürerek daha ilk vuruşta tekürü yaralar. Tekür kaleye kaçmak isterse de Yigenek arkasından yetişerek kale kapısında boynunu vurur. Bunun üzerine Kazılık Koca'yı serbest bırakırlar. Fakat beyler bununla yetinmeyerek kaleyi de alırlar. Kilisesini yıkıp mescit yapar, aziz Tanrı adına hutbe okuturlar. En değerli hediyeleri Bayındır Han'a ayırdıktan sonra ganimetleri gazilere bağışlayıp dönerler, evlerine gelirler.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler ve bu Oğuznâmeyi Yigenek'e ithaf eder.

Burada biten hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır.

8. *Basat'ın Depegöz'ü öldürdüğü destan*:

Bir gece, üzerine düşman gelince Oğuz kavmi ürkerek göç eder. Kaçıp giderken yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürürler. bir arslan bulup götürür, besler.

Bir müddet sonra Oğuz kavmi yine dönüp yurduna yerleşir. Arslanın götürdüğü çocuk büyümüştür. Sazlıktan çıkıp atları öldürerek kanlarını sömürmeğe başlar. Toplanıp çocuğu sazlıktan çıkarır, getirirler. Fakat her seferinde çocuk kaçıp yine arslan yatağına gider. En sonra Dedem Korkut gelip ona insan olduğunu, hayvanlarla değil, insanlarla birlikte yaşaması gerektiğini anlatır ve büyük kardeşinin adının Kıyan Selçük olduğunu bildirerek kendisine de Basat adını takar.

Aruz'un bir çobanı vardır. Konur Koca Saru Çoban adındaki bu çoban yaylaya çıkma zamanı gelince daima herkesten önce yaylaya çıkar. Bir gün yine böyle bir yaylaya çıkma zamanında Saru Çobanın sürüsü Uzun Pınar denen bir pınara gelince ürkmeğe başlar. Çünkü pınara periler konmuşlardır. Çoban ilerleyerek peri kızlarından birisini yakalar ve tamah ederek münasebette bulunur.

Ertesi sene ayni pınarın başında peri kızı çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmiştir. Bayındır Han beylerle gezerken bununla karşılaşır. Tepesinde tek gözü olan bu çocuğu Basat'la birlikte beslemek üzere Aruz Koca evine getirir. Dadılara verirler.

Fakat Depegöz öyle kuvvetli emer ki bir kaç dadının canını alır. Bunun üzerine sütle beslerler. Günde bir kazan süt yetmez. Depegöz büyüyüp gezmeğe ve çocuklarla oynamağa başlar. Fakat bu sefer de çocukların burunlarını, kulaklarını yediği görülür. Aruz Depegöz'ü evinden kovar. Depegöz'ün peri anası gelip ok ve kılıç işlemesin diye oğlunun parmağına bir yüzük geçirir. Depegöz Oğuzdan çıkarak bir yüce dağa yerleşir, yol keser, adam öldürür, büyük bir haramî olur. Bir müddet sonra Oğuzdan da adam yemeğe başlar. Toplanıp üzerine giderler. Fakat Depegöz'e bir şey yapamazlar. Kazan Bey ile kardeşi Kara Göne Depegöz'ün önünde dayanamazlar. Düzen oğlu Alp Rüstem'i, Uşun Koca'nın iki oğlunu, demür donlu Mamak'ı öldürür. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen acze düşer. Aruz Koca'ya kan kusturur ve büyük oğlu Kıyan Selçük'ün ödü patlar. Hasılı Oğuz kavmi Depegöz'ün önünde perişan olur. Yurtlarından kaçmak isterler, fakat Depegöz yedi defa önlerini keserek bir yana bırakmaz. Çaresiz, Depegöz'le anlaşmağa karar verirler. Dedem Korkut'u gönderip Depegöz'le pazarlık ederler. Depegöz yemek üzere günde iki adamla beş yüz koyuna razı olur. Ayni zamanda yemeğini pişirmek için de iki kişi ister. Yünlü Koca ile Yapağulu Koca'yı Depegöz'ün yemeğini pişirmeğe gönderip günde iki adamla beş yüz koyun vermeğe başlarlar. Böylece her ev sıra ile bir oğlunu verir. Kapak Kan adında birisi de iki oğlundan birini vermiştir. Bu sefer sıra öbür oğluna gelir. Anası feryat etmeğe başlar. Tam bu sırada Basat, çıkmış olduğu akından dönmektedir. Kapak Kan'ın karısı, oğlunun yerine bir tutsak vermesi için Basat'a karşı gelir. Ona Depegöz'ün yaptıklarını anlatır ve bir tutsak alır. Basat durumu öğrenince Depegöz'le karşılaşmağa karar verir. Kazan ve babası vaz geçirmeğe çalışırlarsa da, Basat kararından dönmez ve Depegöz'ün yerleştiği Salahana kayasına gelir. Bu sırada Depegöz sırtını güneşe verip uyumaktadır. Basat'ın attığı okları önce sinek sanır, fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat'ı yakalar, çizmesine sokar, yeniden uykuya dalar. Bir az sonra Basat çizmeyi yarıp içinden çıkar. Kocalardan, Depegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenince süngüsünü ocakta kızdırarak uyuyan Depegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder. Bundan sonra Basat ile Depegöz arasında çetin bir çekişme başlar. Basat önce kaçıp mağarada koyunun içine girer. Depegöz bunu anlar, mağaranın

kapısını keserek koyunları birer birer çıkarır. Basat bir koçun derisine girerek mağaradan çıkar. Depegöz bu sefer yüzüğünü verir, Basat parmağına takar, Depegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat yine kurtulur. Depegöz bunun üzerine hazinesini vermek bahanesi ile Basat'ı hazinenin bulunduğu kümbede sokar. Tam kümbedi yıkacağı sırada kümbet yarılır ve Basat dışarı çıkar. Nihayet ancak, bir mağara kapısında asılı olan kılıcının başını keseceğini söyleyerek Depegöz Basat'ı kılıca gönderir. Kendi kendisine inip çıkan bu çok keskin kılıca Basat, ok ile zincirini koparıp düşürdükten sonra yaklaşır ve getirerek Depegöz'ün boynunu vurur. Kocaları Oğuza müjdeci gönderir. Oğuz ülkesi sevinç içinde çalkanır. Beyler Salahana kayasına gelir, Depegöz'ün başını ortaya getirip şenlik yaparlar. Dede Korkut gelip gazi erenlerin başlarına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder.

Burada biten hikâyenin sonunda iki cümlelik kısa bir ozan duası vardır.

9. *Begil oğlu Emren'in destanı*:

Kam Gan oğlu Han Bayındır yine bir gün büyük çadırlarını kurarak İç Oğuz, Taş Oğuz beylerini divanına toplamıştır. Bu sırada Dokuz Tümen Gürcistan'ın haracı gelir. Bir at, bir kılıç ve bir çomaktan ibaret olan bu haracın azlığı Bayındır Han'ı üzer. Bunları beyler arasında nasıl böleceğini düşünürken Dede Korkut "üçünü de aynı yiğide verelim, Oğuz iline karakolluk yapsın" der. Sonunda Begil adında bir yiğide verirler. Dedem Korkut kılıcı Begil'in beline bağlar. Begil atına binip hısım akrabasını ayırıp evini çözer ve Oğuzdan göç eyler. Berde'ye, Gence'ye gidip Dokuz Tümen Gürcistan ağzına yerleşerek karakol vazifesine başlar.

Begil yılda bir defa Bayındır Han'ın divanına gelmektedir. Yine bir gün Bayındır Han'dan adam gelerek Begil'i divana çağırır. Bayındır Han Begil'i tam üç gün ağırlar, azizler. Üç gün de av eti ile ağırlamak üzere av tertip ettirir. Av hazırlığı sırasında beylerin kimisi atını, kimisi kılıcını, kimisi ok atmasını övmeğe başlar. Salur Kazan ne atını, ne de kendisini över, sadece Begil'in hünerini söyler.

Gerçekten Begil av sırasında öyle herkes gibi ok kullanmamaktadır. Avını yakalamak için yayını boynuna atarak onu kolayca durdurmakta, zayıf ise belli olsun diye kulağını delip bırakmaktadır. Kazan işte bundan bahsederek "hüner atın mıdır, erin midir?" diye sorar. Beyler "erindir" derler. Kazan bunu ata bağlar. Kazan'ın bu sözü Begil'e çok dokunur. Bayındır Han'ın hediyelerini önüne dökerek divanı bırakıp evine döner. Karısına Oğuza baş kaldırdığını söyleyerek Dokuz Tümen Gürcistan'a göçmelerini teklif eder. Karısı bırakmaz ve gözü gönlü açılsın diye Begil'i ava gönderir. Av sırasında Begil attan düşer ve sağ uyluk kemiği kırılır. Eve döner, kimseye söylemez. Fakat beş gün divana çıkmaz. Sonunda karısına durumu söyler. Böylece Begil'in ayağının kırıldığı her yana yayılır. Kâfir casusları bunu teküre bildirirler. Tekür Begil'in yurduna saldırmağa karar verir. Begil casusları ile bunu haber alınca oğlunu, Kazan'ı yardıma çağırmağa göndermek ister. Fakat oğlu Emren bunu reddederek düşmanın karşısına kendisinin çıkacağını bildirir.

Emren babasının atına binerek kâfirleri karşılar. Şökli Melik'in kâfirleri gelirler. Emren tekürle yaptığı savaşta yenilecek gibi olunca Allaha yalvarır. Tanrı da kendisine kırk kişilik kuvvet verir. Bunun üzerine tekürü basıp altına alır. Tekür müslümanlığı kabul eder. Kâfirler dağılırlar. Akıncılar kâfir ülkesini yağma ederler.

Begil şenlik yapar ve oğlunu hediyelerle birlikte Bayındır Han'a götürür. Padişah, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterir, elbiseler giydirir.

Dedem Korkut gelip şadlık çalar, bu Oğuznâmeyi düzenleyerek Emren'e itb ıf eder. Gazilerin başından geçenleri anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine ayni ozan duası vardır.

10. *Uşun Koca oğlu Segrek'in destanı*:

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Ayni şekilde Kazan'ın divanına da her istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerin önüne geçip oturunca Ters Uzamış adındaki bey, "hey Uşun Koca oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır, sen baş mı kestin, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın?" der. Egrek "baş kesip kan dökmek hüner midir?" diye sorar. Ters Uzamış "hünerdir ya!" der. Ters Uzamış'ın bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirügüven ucundan Gökçe Denize kadar yağmaya girişir. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayakyoluna çıkarken iki öksüz çocuğun dövüştüklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir tokat vurunca çocuklardan biri, hüneri varsa Alınca kalesinde tutsak bulunan kardeşini kurtarmasını söyler.

Segrek kardeşi olduğunu ve onun tutsak bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Gerçeği anlayınca Alınca kalesine gitmeğe karar verir. Anası babası engel olmağa çalışırlar, fakat başaramazlar. Kazan Bey'in tavsiyesi ile hemen düğününü yaparlar. Fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada ermeği reddeder. Gelin durumu kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segrek'i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ılkıcılarını öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu durumu gelip teküre bildirir. Tekür önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir, fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Seğrek'i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Kâfirler Segrek'in üzerine yeniden gitmeği reddederler. Sonunda Egrek'i çıkarıp göndermeğe karar verirler ve o yiğidi öldürürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle birlikte korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segrek'i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler. İki kardeş dönerek yine Dereşam suyunu geçer ve sağ esen Oğuza gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir. İki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır.

11. *Salur Kazan'ı oğlu Uruz'un tutsaklıktan çıkardığı destan:*

Beyler beyi olan Han Kazan bir gün, Trabzon tekürünün kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar. Av yerinde şahini bir sürü kazın üzerine atarlar. Fakat şahin kazları bırakır, uçup gider ve Tumanın kalesine iner. Kazan ve beyler arkasına düşerler. Giderken Kazan'ın uykusu gelir ve kalenin göründüğü bir yerde küçücük ölüme dalar. (Oğuz beyleri yedi gün uyudukları için uykuya küçücük ölüm demektedirler.)

Bunu gören kâfir casusu Tumanın kalesinin tekürüne haber verir. Tekür askerini toplayarak gelir. Kazan'ın yirmi beş beyini şehit ettikten sonra Kazan'ı uyuduğu yerde arabaya bağlayıp Tumanın kalesine getirir, bir kuyuya hapsederler. Kuyunun ağzına bir değirmen taşı korlar. Suyunu ekmeğini taşın deliğinden verirler.

Bir gün tekürün karısı, ne biçim adam olduğunu görmek için Kazan'ı görmeğe gelir. Kuyunun ağzından Kazan ile konuşur. Yer altında rahatının nasıl olduğunu, şimdi ne yiyip içtiğini ve neye bindiğini sorar. Kazan da ölülerine verdikleri yemekleri ellerinden aldığını ve ölülerine bindiğini söyler. Kadın yedi yaşında ölmüş olan kızına binmemesi için yalvarır, fakat Kazan ölülerin en yorgası o olduğu için hep ona bindiğini söyler.

Tekürün karısı kocasına bunu anlatarak Kazan'ı kuyudan çıkarması için yalvarır. Kâfirler Kazan'ı çıkarıp bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin eder ve ayni zamanda kendilerini övüp Oğuzu yererse serbest bırakacaklarını bildirir-

ler. Kazan, "vallahi doğru yolu koyup eğri yoldan gelmeyeyim" şeklinde yemin eder. Yeminini beğenirler, "şimdi de bizi öv, Oğuzu yer" derler. Kazan yer yüzünde kimseyi övmeyeceği için binmek üzere bir adam ister. Getirirler, Kazan kâfire at gibi binerek onun canını çıkarır. Kopuzunu eline alır, çalıp söylemeğe başlar ve kendisini öldürseler bile kâfiri övmeyeceğini anlatır. Bunun üzerine Kazan'ı yeniden hapsederler.

Diğer taraftan Oğuz ülkesinde Kazan'ın ölüsünü dirisini kimse bilmez. Zamanla oğlu Uruz büyür, koca bir delikanlı olur. Kendisinden babasının durumunu saklarlar, o da Bayındır Han'ı babası olarak bilir.

Sonunda bir gün yolda birinden Bayındır Han'ın değil, Kazan'ın oğlu olduğunu öğrenir, anasına gelir, sorup soruşturur, gerçeği iyice anlayınca beylerle birlikte babasını kurtarmağa hazırlanır. Askerin başına amcası Kara Göne'yi geçirirler, yola düşerler. Yolda kâfirin ayasofyasını alırlar. Kâfirler bunlarla karşılaşmak üzere Kazan'ı çıkarır, eğer gelen düşmanı dağıtırsa hem kendisini serbest bırakacaklarını, hem de haraç vereceklerini bildirirler. Kazan razı olur ve gelen ordunun karşısına çıkarlar. Kazan meydana girerek er diler. Sırasiyle Beyrek'i, Dülek Evren'i, Alp Rüstem'i birer vuruş ile meydandan kaçırır. Bunun üzerine Uruz meydana atılarak Kazan'ın omuzuna kılıç çalar ve dört parmak derinlikte yara açar. Dönüp tekrar vuracağı sırada Kazan kendisini tanıtır. Toplanıp hep beraber kâfirlere saldırırlar. Kaleyi alıp kilisesini yıkar, mescit yaparlar.

Uruz babasını böylece kurtarıp döner. Büyük şenlikler yaparlar.

Dedem Korkut gelip kopuz çalar, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzume ile ozan duası vardır.

12. *İç Oğuza Taş Oğuz âsi olup Beyrek'in öldüğü destan*:

Kazan yılda bir defa evini yağmalatmaktadır. Yağma sırasında kendisi karısını alarak dışarı çıkmakta ve Üç ok ile Boz ok evini yağma etmektedirler.

Yine böyle bir yağma günüdür. Fakat bu sefer Taş Oğuz beyleri bulunmazlar, yağmaya yalnız İç Oğuz katılır. Buna kızan

Taş Oğuz beyleri Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan ile ilgiyi keserler. Vaziyeti öğrenmek üzere Kazan'ın adamlarından Kılbaş adlı biri gidip Taş Oğuzun büyüğü Aruz Koca ile konuşur ve Kazan'ın üzerine yağı geldiğini söyleyerek dayısı Aruz'dan yardım ister. Aruz yağmada bulunmadıkları için Kazan'a düşman olduklarını bildirir. Kılbaş ise işte bunu anlamak istediğini, gerçekte Kazan'ın üzerine yağı falan gelmediğini söyleyerek dönüp İç Oğuza gider.

Buna çok canı sıkılan Aruz Koca, Emen'i, Alp Rüstem'i, Dülek Evren'i ve diğer Taş Oğuz beylerini toplar, ağırlar, azizler, Kılbaş'ın sözlerini anlatır, ortaya mushaf getirerek Kazan'a düşman olduklarına dair beylere and içirir.

Aruz Koca ayni zamanda Beyrek'e mektup göndererek gelip kendilerini Kazan ile barıştırmasını ister. Beyrek gelince gerçek maksadını ortaya koyarak kendilerinin Kazan'a düşman olduklarını bildirir ve Beyrek'ten de Kazan'a düşman olduğuna dair and içmesini ister. Maksadı şu veya bu şekilde Beyrek'i Kazan-'dan ayırmaktır. Beyrek bunu şiddetle reddeder. Bunun üzerine Aruz, oturduğu yerde Beyrek'i kılıçlayarak sağ uyluğunu düşürür. Beyrek'i ölüm halinde evine getirirler. Beyrek son dakikalarını yaşarken kırk yiğidini Kazan'a göndererek ondan kanını Aruz'a bırakmamasını ister.

Kazan durumu öğrenince büyük bir yas tutar ve yedi gün divana çıkmaz. Sonunda kardeşi Kara Göne ile Kılbaş odasına giderek Kazan'a Beyrek'in öcünü almasını söylerler. Kazan ve beyleri hazırlık yapıp Taş Oğuza yürürler. Üç Ok, Boz Ok karşılaşır. Taş Oğuz beyleri İç Oğuzdan kendilerine birer karşılık seçerler. Aruz, Kazan'ı; Emen, Ters Uzamış'ı; Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu'yu seçtiklerini bildirirler.

Aruz meydana girerek Kazan'ı çağırır. Kazan kısa zamanda dayısı Aruz'u vurup attan yıkar ve kardeşi Kara Göne'yi çağırarak başını kestirir. Bunun üzerine diğer Taş Oğuz beyleri attan inip Kazan'ın ayağına düşer, bağışlanmalarını isterler. Kazan suçlarını bağışlar, Aruz Koca'nın varını yoğunu yağmalattırır, çadırını dikip otağını kurarak şenlik yaptırır. Dedem Korkut gelip şadlık çalar ve gazi erenler başına neler geldiğini anlatır.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan manzumeyle ozan duası vardır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN NİTELİĞİ

Yukarıda, başlıca olayları ve önemli noktaları belirtmek için ana çizgilerini verdiğimiz Dede Korkut hikâyelerinin, görülüyor ki, her biri tek başına bağımsız ve tamam bir hikâye olarak karşımıza çıkmakta, fakat hepsi birden ayrıca büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünün konusu maceraları, yaşayışı ve hayat görüşleri ile geniş Oğuz topluluğudur. Ayrı ayrı olarak hikâyelerin konusu ise bu topluluk içindeki beylerin teker teker başlarından geçen çeşitli maceralardır.

Hikâyeleri bir bütün teşkil edecek şekilde birbirine bağlayan asıl nesne, hikâyelere dağıtılmak suretiyle bütün esere yerleştirilmiş olan içtimaî tablodur. Kitabın, hikâyelerin bütünü ile çizmiş olduğu bu tablo ayni devirde, ayni bölgede, bir hanın etrafında belirli bir hanlık düzeni içinde toplanmış bulunan Oğuz derebeylerini canlandırmaktadır. Başta bütün beylerin kendisine bağlı oldukları bir han vardır. Genel olarak hanlar hanı diye gösterilen, Begil oğlu Emren hikâyesinde de padişah olarak vasıflandırılan bu han Kam Gan oğlu Bayındır'dır. Bütünü ile Oğuz ülkesinin hükümdarı olan Bayındır Han genel olarak arka plândadır ve hikâyelerin hiç birinde kahraman olarak görünmez. Onun hikâyelerdeki rolü, beylere akın izni vermek, gerekince beyleri büyük divanına toplamak ve yılda bir defa büyük bir ziyafet vermektir. Akınların sonunda beyler ganimetlerin en değerlisini ona ayırırlar. O da ziyafetlerinde, gelen haraç malından beylere armağanlar verir, kahramanlık yapan bey çocuklarına giyecekler bağışlar. Buğaç ve Depegöz hikâyelerinde ise sahnede şöyle bir görünürse de rolü seyirci olmaktan ileri geçmez. Bunların dışında hikâyelerindeki yeri kahramanların kendisine mânevî destek olarak bakmalarından ibarettir.

Mevki bakımından Bayındır Han'dan sonra Kazan Bey gelmektedir. Bayındır Han'ın damadı olan Ulaş oğlu Salur Kazan ayni zamanda onun beylerbeyisidir ve bütün İç Oğuz ve Taş Oğuz (Dış Oğuz) beyleri kendisine bağlıdır. Birlikte yapılan savaşları o idare eder, en önde ve ortada o bulunur. Bayındır Han gibi o da akın izni verir ve beyleri divanına toplar. Oğuz beylerinin en büyük savaşçısı ve kâfirlerin en korkulu hasmı odur. Hikâyelerin üçü onun üzerinde toplanmış olup sonuncu hikâyede de (İç Oğuz — Taş Oğuz karşılaşması) asıl rol yine Kazan Bey'indir. Diğer hikâyelerde

de sık sık sahneye çıkar. Hasılı Kazan Bey Dede Korkut hikâyelerinin baş kahramanıdır. Vatikan nüshasının "Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Bey ve gayri" başlığını taşıması da bundandır.

Kazan Bey'den sonra ona bağlı Oğuz beyleri gelmektedir. Bu beylerin bir kısmı hikâyelerin esas kahramanı durumunda olup ötekileri derece derece olaylara karışan ve divanlarda, toplantılarda adları geçen şahıslardır. Asıl kahramanlar sırasiyle Dirse Han ve oğlu Buğaç Han, Bamsı Beyrek, Kazan Bey'in oğlu Uruz, Delü Dumrul, Kanlı Koca ve oğlu Kan Turalı, Kazılık Koca ve oğlu Yigenek, Aruz ve oğlu Basat, Begil ve oğlu Emren, Egrek ve Segrek, ve Aruz Koca'dır. Bunların dışında Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne vardır. Kara Göne'nin oğlu Kara Budak ayni zamanda Kazan'ın damadıdır. Bunlardan başka Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar (Tundar), Gaflet Koca oğlu Şir Şemseddin, Bügdüz Emen, Eylik Koca oğlu Dülek Evren, Ters Uzamış, Pay Bicen, Pay Büre, Düzen oğlu Alp Rüstem, Ense Koca oğlu Okçu, Alp Eren, Soğan Saru v.b. vardır. Bunların içinde Beyrek en mühim kahramanlardan biridir ve Kazan Bey'in ınağı olup Pay Büre Bey'in oğlu ve Pay Bicen Bey'in damadıdır. Kıyan Selçük ile Basat'ın babası olan Aruz Koca, Kazan Bey'in dayısıdır. Kazılık Koca, Bayındır Han'ın veziridir. Emen Yigenek'in dayısıdır. Aruz Koca, Emen, Alp Rüstem, Dülek Evren, Taş Oğuz beylerinden;Kara Göne, Ters Uzamış, Okçu İç Oğuz beylerindendir. Kazan'ın kendisi de İç Oğuzdandır ve ayni zamanda İç Oğuzun ve Taş Oğuzun beylerbeyisidir. Bu saydıklarımızın dışında kalan ve hikâyelerde geçen kadın erkek öteki kahramanlar da hep ayni devirde yaşamış gösterilen kimselerdir.

Görülüyor ki hikâyeler, ayni devirde ayni bölgede yaşayan ve birbirlerine çeşitli şekillerde bağlı bulunan Oğuz beyleri etrafında toplanmıştır. Her hikâye, esas olarak bir beyin macerası olmakla beraber, az veya çok diğer beylerin de katıldıkları veya hiç değilse bir vesile ile isimlerinin karıştığı bir olaylar silsilesidir. Sonra, ön plânda beyler bulunmakla beraber, beylerin çevresi ve yaşayışı canlandırılırken âdetleri, gelenekleri ve çeşitli yönleri ile bütün bir Oğuz kavminin hayatı bu hikâyelere aksettirilmiştir. Bu aksettirme işi ise bütün hikâyelere yayılmış bulunmakta, bu suretle vakaları bakımından birbirinden ayrılan hikâyeler tek bir topluluk hayatının, bütün bir Oğuz kavminin yaşayış ve dünya görüş-

lerinin etrafında toplanmaktadır. Hikâyelere bu gözle bakınca asıl anlatılmak istenen şeyin Oğuz kavmi ve hayatı olduğu, hikâye kahramanlarının ise buna örnek ve vesile olmak üzere seçilmiş bulunduğu görülür. Gerçekten eserde kahramanların olan şey yalnız vakalardır. Vakaların içine yerleştiği hayat ve dünya görüşleri ise bütün Oğuzların ortak malıdır. Bu yüzden şahısları ilgilendiren vakalar anlatılırken hikâyelerde "Oğuz"kelimesini kullanarak sık sık Oğuz topluluk hayatına atıflar yapıldığı görülür. Böylece asıl konu Oğuzlar olup, aşağı yukarı hep ayni alp tipinde olan vaka kahramanları ise birer sembol durumunda bulunmaktadır. Hikâyelerin, sonlarında, hepsine ayni ad verilmiş olması ve her birinin bir Oğuznâme olarak vasıflandırılmış bulunması da bunu göstermektedir.

İçindekiler bakımından böyle bir bütünlük gösteren Dede Korkut kitabında, hikâyelerin kompozisyonu bakımından bu bütünlüğe çok özenti gösterilmemiştir. Hikâyeleri elimizdeki şekli ile tesbiteden meçhul sanatkâr aksine her hikâyeyi ayrı olarak işlemeğe önem vermiş, her hikâyeyi düzenlerken yalnız onu düşünmüş ve her hikâyeye en büyük etki kuvveti verebilmek için elindeki malzemeyi istediği şekilde kullanmaktan çekinmemiştir. Onun içindir ki hikâyelere toptan bakınca bir çok anlatış, tip ve vaka tekrarları ve benzerlikleri göze çarpar. Fakat her hikâye çok iyi bir şekilde tertip edildiği ve bağımsız bir bünyeye büründüğü için bu tekrar ve benzerlikler insanı rahatsız etmemekte, aksine eserin çok sıcak atmosferi içinde insanı tanıdık bir hava gibi karşılamaktadır. Dirse Han oğlu Buğaç hikâyesinde avdan dönmeyen oğlunun acısı ile çırpınan anneyi, bir az sonra oğlu Uruz için feryat eden Burla Hatun tipinde görürüz. Kan Turalı'nın Selcen Hatun'u Beyrek'in Banı Çiçek'i gibidir. Tutsaklıkta kalanlar hep on altı yıl kalırlar. Onları çıkaran oğul ve kardeşleri hep on beş yaşına bastıktan sonra babalarının ve kardeşlerinin tutsak olduğunu öğrenirler. Kâfirler bir yerde ellerinde tutsak olan Kazan'ı, başka bir yerde Egrek'i, üzerlerine gelen Oğuzlara karşı çıkarırlar. Bir savaşta Kazan Bey'in, bir başka savaşta da Kan Turalı'nın göz kapaklarına kılıç dokunur ve çok sıkışık oldukları bir zamanda gelen karılarını tanımazlar. Hasılı, hikâyeler hep ayni tip, vaka ve kahramanlarla doludur. Bunların içinde ayni kâfir beylerinin

her hikâyenin sonunda Oğuz beyleri tarafından tekrar tekrar öldürülmesi gibi gariplikler bile vardır.

*

Dede Korkut hikâyeleri genel olarak bir takım mücadelelerin destanlarıdır. Bu mücadelelerin ikisi Oğuzların kendi aralarında geçer. Bunlardan birinde (Dirse Han oğlu Buğaç) mücadele bir beyin oğlu ile kendi adamları arasında geçer. Ötekinde İç Oğuzla Taş Oğuz (Üç Ok—Boz Ok) karşılaşır.

İki hikâyede ise mücadele tabiat ve insan üstü kuvvetlere karşıdır. Birinde Delü Dumrul Azrail'in karşısına çıkar. Ötekinde Basat Depegöz adındaki devi öldürür.

Bunların dışında kalan sekiz hikâyede mücadele Oğuz beyleri ile kuzeydeki ve batıdaki kâfirler arasındadır. Düşmanların en büyüğü Şökli Melik'tir. Diğer düşmanlar Kara Arslan Melik, Kara Tüken Melik, Buğaçuk Melik, Arşun oğlu Direk Tekür ve diğer melik ve tekürlerdir.

Hikâyeler çok defa Bayındır Han'ın veya Kazan Bey'in ziyafetinde başlar. Mücadeleler tehlikeli durumlar gösterdikten sonra hep Oğuz beylerinin üstün gelmesiyle sona erer.

Vakaların geçtiği alan kuzey-doğu Anadolu ve Azerî alanıdır. Burada sınırları açık bir şekilde belli olmayan Oğuz ülkesi vardır. Oğuzlar İç Oğuz ve Taş Oğuz (Üç Ok—Boz Ok) diye ikiye ayrılırlar.

Dede Korkut akıl hocalarıdır. Oğuz kavminin bütün müşkülünü o çözer. Dede Korkut ayni zamanda ozandır ve hikâyelerde anlatılan her mücadelenin sonunda yapılan şenliklerde kopuz çalıp destanlar söyler. Bütün hikâyeler mücadelelerin sonunda onun tarafından düzenlenerek sahiplerine ithaf edilmiştir.

Hanları Bayındır olan Oğuzlar teşkilât bakımından beylerbeyi olan Kazan Bey'e bağlı çeşitli beylerin idaresindedirler. Her beyin bir divanı vardır. Beylerin oğullarına genel olarak baş kesip kan döktükten sonra beylik verilir. Bunun için azgın ve vahşî bir hayvanı öldürmek de yeter. Beylerin üç yüz, bey çocuklarının kırk yiğitlik maiyeti olur. Divanlarda her beyin yeri rütbesine göre belirtilmiştir. Beylerbeyinin sağında oturanlara sağ beyler, solunda oturanlara sol beyler denir. Inaklar eşikte ve has beyler dipte

otururlar. Sancak beylerinin sayısı yirmi dörttür. Tehlikeli sınırlarda karakol vazifesi gören beyler bulunur. Her beyin bir tahtı vardır ve ziyafet verdiği zaman büyük çadır ve otağlar diktirir. Akına gitmek için Kazan veya Bayındır Han'dan izin almak gerektir. Akın veya av tellâllar ile ilân edilir.

Oğuzlar Müslümandır. Fakat din çok kuvvetli bir unsur olarak görünmez. Müslümanlıkları daha çok dıştadır. Zaten yaşadıkları çağ peygamberlerin çağıdır. Aralarında Bügdüz Emen peygamberi görmüş ve Oğuzda sahabesi olmuştur. Savaşta beyler daima önceden abdest alıp iki rikât namaz kılarlar. Düşmana saldırırken adı görklü Muhammed'e salavat getirirler. Mücadele sonunda daima, aldıkları kalelerin kiliselerini yıkıp mescit yapar, keşişleri öldürüp ezan okuturlar. Fakat öte yandan bol bol şarap ve kımız içtikleri görülür. At eti yerler. İçlerinde Delü Dumrul Azrail'i bile bilmez ve onunla savaşmağa kalkar. Mücadelelerinin hiç birisi din uğruna değildir. Düşmanları kâfir diye anmakla beraber onlarla mücadeleleri tamamiyle dünyevîdir ve hiç bir kahraman din kahramanı değildir.

Aile çok sağlam bir durumdadır. Esas olarak monogami vardır. Ancak çok zor durumlarda birden fazla kadın alınabilmektedir. Bunun tek örneği Beyrek'in kendisini tutsak bulunduğu hisardan kaçıran Bayburt beyinin kızını almasıdır. Diğer durumlarda hiç bir zaman ikinci bir kadın almak hatıra gelmez. Karısından çocuğu olmayanlar bile bunu düşünmezler. Kadınlara çok saygı gösterilir. Gerekince, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalarına akıl öğretirler. Kadınlar kocalarının kâfir kızları ile düşüp kalkmalarını, kâfir kızlarının onlara sâkilik etmelerini kıskanmazlar. Kocalar karılarına sevgilim diye hitap ederler. Evin işlerine, ziyafetlere kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. Babalar da çocuklarına çok düşkündürler. Çocuğu olmayanların Allahın gazabına uğradığına inanılır. Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içten ve saygılıdır. Aile başkanı baba olmakla beraber bir koca baskısı yoktur. Çocukların ana babaya hürmeti kesindir. Babanın bir sözünü iki eden çocuk iyi sayılmaz. Ana hakkı Tanrı hakkıdır. Erkek çocuk kıza üstün tutulur.

Ahlâk çok kuvvetlidir. Yalan söz nedir bilmezler. Aralarında bir tek yalan söyleyen vardır, onun da adı Yalancıoğlu kalmıştır. Namus için can verilir.

Hikâyelerdeki hayat tarzı ise göçebe hayatıdır. Yazın yaylaya göçer, kışın ovaya inerler. Evlerin daha ziyade büyük göçebe çadırı şeklinde olduğu anlaşılıyor. Başlıca varlıkları hayvanlardır. Her beyin büyük tavlaları, ağılları vardır. Başlıca hayvanları at, deve ve koyundur. Geçimlerinde yağmacılığın ve avların da yardımı olur. Beylerin ünlü çobanları ve ılkıcıları vardır.

Çocuklarını, zamanı gelince, evlendirmek isterler. Bir çocuğa baş kesip kan dökmeden ad takmazlar. Böyle hallerde ad takma işini Dede Korkut yapar. Nişanlanma yüzük takmak suretiyle olur. Beşik kertme şeklinde nişanlanma da vardır. Düğünler yedi gün yedi gece veya kırk gün kırk gece sürer. Düğünde güveyinin yüzüğüne ok atarlar. Gerdek güveyinin okunun düştüğü yere dikilir. Düğünde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler.

Başlıca sazları kopuzdur. Savaşta davullar ve borular çalınır.

Birisi ölünce atının kuyruğunu keser veya atını boğazlayarak yemeğini verirler.

Dede Korkut'taki insan tipi alp tipidir. İnsanda aranılan vasıf kahramanlıktır. Kadınlarda bile bu tipe önem verilir. Kahramanların hayatı daha çok göçebe hayatının gereği olarak, dışa dönüktür. Kuvvet ve cesarete önem verilir. Beyliğin babadan oğula geçmesi bile kahramanlık göstermeğe bağlıdır. Hikâyelerdeki tipler çok çetin insanlardır ve genel olarak mübalâğalıdır. Yemeleri, içmeleri, uyumaları ve savaşmaları hep insan üstü bir durum gösterir. Kuvvetli bir aşk mevcut değildir. Buna karşılık ana, baba ve kardeş sevgisi çok kuvvetlidir. Bu sevgi alp tipli hikâye kahramanlarına büyük bir duygululuk verir. Erkeklerin de, kadınların da çok kolay ağladıkları görülür. Ağlama tarzı da genel olarak feryat etme şeklindedir. Kahramanların çok ve kolay ağlamaları tipleri ile aykırı düşmektedir.

Hikâyelerde tabiat büyük bir yer tutar. Bu tabiat canlı bir tabiattır. Akan suları, uçurumlu, karlı, sisli dağları, yeşil çimen-

leri ile canlı ve hareketli bir tabiat unsuru ile karşılaşırız. Göçebe psikolojisi ile tabiat unsurları birer canlı gibi sayılmışlardır. Gerekince dağa beddua edilir, sudan haber sorulur.

Hikâyelerde en çok tekrarlanan unsurlardan biri de avdır. Ava da aşağı yukarı bir akın kadar önem verilir. Büyük hazırlıklar görülür ve gerekirse bir haftalık avlar tertip edilir.

*

İşte yukarıdan beri kısaca belirttiğimiz bütün bu unsurlar hikâyelere dağılmış olarak anlatılmaktadır. Hikâyelerin bağımsızlığına rağmen saydığımız bütün bu noktalar ya tekrar olarak veya birbirlerini tamamlayarak bütün hikâyelere geçmiş bulunmaktadır. Onun içindir ki hikâyeler tek başlarına bağımsızdır. Fakat hepsi birden ayni zamanda büyük bir bütün teşkil etmektedir. Bu bütünlük şüphesiz bir epope bütünlüğü değildir. Bütün hikâyeler tek bir kahraman üzerinde toplanmadığı ve zincirleme bir bütün teşkil etmediği için Dede Korkut Kitabına bir epope gözü ile bakamayız. Fakat hikâyelerin birbirleriyle olan bağlılığı mânalı bir bütün teşkil etmekte ve bunların büyük bir destandan, bir epopeden ayrılmış bulunduğunu açıkça göstermektedir. Esasen hikâyelerin bu şeklini tesbit eden meçhul sanatkârın bütün kuvveti ile onları bağımsız hale getirmeğe çalışmasına rağmen aradaki bağların büsbütün kopmamış olması da bundandır. Çünkü bu hikâyelerin esas malzemesi hep ayni kaynaktan çıkmış gibi gözükmekte ve daha önce oluştuğu anlaşılan büyük bir Oğuz destanına dayanmaktadır.

Hikâyelere ayrı ayrı geniş anlamı ile destan demek de mümkün değildir. Çünkü hikâyeler küçüktür. En uzunları olan Beyrek bile epope dediğimiz büyük kahramanlık menkıbesinin ancak küçük bir parçası olabilecek büyüklüktedir. Fakat hikâyelerin esas karakteri destanîdir, epiktir. Bu bakımdan onları birer destan parçası saymak ve bunun için onlara dar anlamda destan demek mümkündür. Fakat bu hususta kullanılacak en uygun tabir *destanî hikâye*'dir. Dede Korkut hikâyeleri için masal sözünü kullanmak ise hiç doğru değildir. Çünkü hiç bir aslı esası olmayan, kahramanları adsız ve baştanbaşa uydurma, zamansız, mekânsız hikâyeler için kullanılan ve "légende" karşılığı olan masal kelimesinin Dede Korkut hikâyelerine uyacak hiç bir

tarafı yoktur. Dede Korkut hikâyeleri tam bir destan karakterinde olan, bir tarihî vakaya dayanan ve destan tarzında teşekkül etmiş bulunan kahramanlık menkıbeleridir.

Dede Korkut Kitabında bu hikâyelere *boy* denilmektedir ki bu kelime "destan" sözünün Türkçe karşılığıdır. Kitapta *boy* kelimesi ile hikâyelerin nev'i belirtilmekte ve vasıflandırılmaktadır. Hikâyelere içindekiler bakımından verilen ad ise *Oğuznâme*'dir. Demek ki eserin kendisine göre Dede Korkut hikâyeleri *boy* şeklinde *Oğuznâme*'lerdir.

Dresden nüshasında hikâyelerin başlıkları da *boy* sözünü taşımaktadır. Vatikan nüshasında ise *boy* yerine *hikâyet* kelimesi kullanılmıştır. Fakat esasen kötü bir nüsha olan Vatikan nüshasının bu başlıklarının sonradan uydurulmuş olduğuna şüphe yoktur. Her iki nüshanın içinde ve hikâyelerin sonunda bu hikâyeler için kullanılan tâbirler, dediğimiz gibi, nevi (genre) bakımından *boy*, içindekiler bakımından da *Oğuznâme*'dir.

Dede Korkut hikâyeleri şekil bakımından epope ile halk hikâyesi arasında bir yer tutar. Hikâyeler manzum ve mensur olarak tesbit edilmiştir. Hâdiselerin anlatılışı, vakaların hikâyesi mensur olarak geçer, fakat seslenme ve konuşmalar genel olarak manzum şekildedir.

Fakat Dede Korkut'taki mensur parçalar normal mensur hikâyelerde gördüğümüz nesre hiç benzememektedir. Birbirini kovalayan cümleler büyük bir ahenkle sıralanmakta, bunların meydana getirdikleri akıcı bütünlük, taşıdıkları seci unsurlarının dışında ayrı bir ölçü izlerini taşımaktadır. Secili olmayan yerlerde de düzenli bir nesirle karşılaşılması Dede Korkut nesrinde manzumeye yakın bir ifadenin bulunduğunu açıkça göstermektedir. Hattâ bu yüzden manzum ve mensur parçaları birbirinden ayırmak bazan çok güç olmakta, bazan da imkânsız bir hale gelmektedir. Dede Korkut'un nesrini böyle bir nevi yarı manzume haline getiren şey, kanaatimizce, onun kaynağı ile ilgilidir. Gerek Dede Korkut Kitabının iç yapısı ve hikâyelerin şekil ve muhtevası, gerekse tarihî deliller ve çeşitli Oğuz rivayetleri bu hikâyelerin, eskiden oluşmuş büyük bir Oğuz destanından ayrılan, yeni yeni unsurlar eklenerek zamanla bağımsız hale gelen parçalar olduğunu göstermektedir. Dede Korkut Kitabının, destanî unsurlar taşımak

bakımından Türk halk hikâyeleri arasında başka bir benzerinin bulunmaması da bundandır. Her haliyle bir hikâyeleşmiş destan görünüşünde olan Dede Korkut Kitabı, içinden çıktığı Türk çevresi henüz destan çağını tamamlamadan düzenlendiği ve tesbit edildiği için hikâyeler içindekiler bakımından olduğu gibi, şekil bakımından da büyük ölçüde destan izlerini taşımaktadır. İşte bu sebepledir ki kitabın mensur kısımları da çok orijinal bir karaktere bürünmüş ve nesirle nazım arasında bir çeşit destanî nesir benliğini almıştır. Hikâyelerin aşağı yukarı yarı yarıya manzum şekilde olması, bilhassa bazan tasvirlerde bile manzum ifadenin kullanılması ve bunların klişe halinde tekrarlanması da hep bu sebepten ileri gelmektedir.

Kitaptaki manzum parçalar esas olarak seslenmelere ve konuşmalara ait kısımlardadır. Hikâyelerin üslûbu "style directe" tarzında olduğu için konuşmalar daima kahramanların ağzından anlatılmakta, kahramanların sözleri vakaları anlatan üçüncü şahıs tarafından hikâye edilmeyerek *aydur* sözü ile doğrudan doğruya sahiplerine bırakılmaktadır. Çok hareketli olan bu hikâyelerde şahıslar daima sahnede olduğu için eserin büyük bir kısmı bu konuşmalardan ibaret olup *aydur* sözü de böylelikle en çok geçen kelimelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuşmaların karşılaşmalarda ve heyecanlı anlarda geçenleri ise, ozan geleneği gereğince, daima manzum olduğu için kitap aşağı yukarı yarı yarıya manzum parçalarla doludur.

Bu manzumeler gerek içindekiler, gerek şekil bakımından destanî Türk şiirinin çok güzel ve çok orijinal örneklerini teşkil etmektedir. Taşıdıkları kahramanlık unsurları, göçebe hayatı ile yakından ilgili tabiat ve hayvanlara dayanan geniş ve canlı tasvir ve benzetmeler, akıp giden bir çoşkunluk ve yiğitçe edası bakımından canlı bir destan havası taşıyan bu parçalar şekil bakımından çok dikkate değer bir durumdadırlar. Kafiyeleri bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeli olan, bir çok defa da ahengi tekrarlarla elde eden bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir iç ahengi meydana getirilebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir.

Dede Korkut hikâyelerindeki bu manzume tarzının bir geleneğe dayanmadığını kabul etmek imkânsızdır. Aksine ilk Türk şiirinin bu tarzda manzum bir yapıya sahip olmuş bulunması çok muhtemeldir. Dede Korkut hikâyelerinin kendisinden ayrılmış olduğu anlaşılan meçhul büyük Oğuz destanının bu tarzda bir serbest nazımla oluşmuş bulunmasına ihtimal vermemek için hiç bir sebep yoktur. Aksine bütünü bakımından kuvvetli bir destan havası taşıyan Dede Korkut Kitabındaki bu manzum parçaların taşıdığı destanî unsurlar, bunların bir epopenin küçük parçaları olması ihtimalini çok kuvvetlendirmektedir. Hikâyelerin tesbit edildiği zamanın destan çağı olduğu düşünülürse bu ihtimalin yabana atılır bir şey olmadığı daha iyi anlaşılır. Hele çeşitli hikâyelerde belirli tasvir ve seslenişler için hep ayni manzum parçaların tekrarlanması elimizdeki metnin tesbit edildiği devirde bu tarz manzumelerin çok tutulduğunu açıkça göstermektedir. Oğuzların halk şairleri olan ozanların o devirlerde Oğuzlar arasında çalıp söyledikleri şiirlerin ve Oğuz destanlarının bu şekilde manzum parçalar olduğu anlaşılıyor. Dede Korkut Kitabında bu manzum parçalar hep ozanların söylediği şekilde söylenmekte ve şahıslar ozanları taklit etmektedirler. Çağatay lûgatlerinde *ozan* kelimesinin karşılığı olarak verilen bilgiler bu manzum parçalar için çok dikkati çekecek durumdadır. Bu lûgatlerde ozanların vezinsiz şiir söyledikleri bildirilmektedir (bk. Prof. Dr. Köprülüzade M. Fuat, *Dede Korkut Kitabına ait notlar III, Ozan*; Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul 1932, sayı 3, s.132-140). Şeyh Süleyman Efendi lûgatinde *ozan* kelimesinin karşılığı olarak verilen "mani tarzında vezinsiz ve nağmesiz bir teranedir ki Oğuz Han hikâye ve destanında söylerler" şeklindeki ozan için doğru olmayan açıklama, ozanın söylediği şiirler ve destan parçalarının vezinsiz olduğunu göstermek bakımından çok önemlidir ve baştanbaşa Dede Korkut'taki manzum parçalara uymaktaıdır.

Dede Korkut Kitabında bu manzum parçalara *soy* ve *soylama* denilmektedir. Böyle manzumeler söylemeğe de *soyla-* deniliyor. Ayni şekilde destan için *boy* ve destan söylemek için de *boyla-* tâbirleri kullanılmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki o devirde Oğuzlar arasında çok tutulan destanlara *boy*, bir destanın içindeki parçalara da *soy* denilmektedir. Böylece Dede Korkut hikâyelerindeki manzume şeklinin Oğuz destanındaki şekillerle ayni olduğu daha

iyi aydınlanmış olmaktadır. Yani Dede Korkut'taki manzume tarzı Oğuz epope tarzıdır.

Kısacası, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Dede Korkut hikâyeleri mevzu ve muhteva bakımından olduğu gibi şekil bakımından da bir bütünlük göstermekte ve eserin bütünü büyük bir Oğuz destanının biraz hikâyeleşmiş önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN SAYISI

Bugün elde bulunan Dede Korkut hikâyelerinin sayısı on ikidir. Eserin asıl ve büyük nüshası olan Dresden nüshası on iki hikâyeyi içine almaktadır. Vatikan nüshasında bunların altı tanesi bulunmaktadır. Azerbaycanlı milliyetçilerin Berlin'de çıkardıkları *Açık Söz* dergisi İlkteşrin 1936 tarihli 3. sayısında, Bakû'da çıkan *Bakinskiy Raboçiy* gazetesinin 4 Ağustos 1936 tarihli sayısından naklen, Profesör Bekir Çobanzade'nin Leningrad Şarkiyat Enstitüsü yazmaları arasında Dede Korkut'un on üçüncü hikâyesini bulduğunu haber vermiştir (O. Ş. Gökyay, *Dede Korkut*, Başlangıç, s. 16; Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede-Korkut Oğuznâmeleri*, İstanbul, 1952, s. 12). Sonradan, bu hikâyenin Azerbaycanda yayınlandığına dair sözlü haberler de gelmiştir. Fakat Dede Korkut Kitabı, milliyetçiliği ve Türk birliği duygusunu aşılıyor diye 1950'de Rusya'da yasak kitap ilân edilmiş ve bu hususta bütün yayınlar toplattırılmış olduğu için on üçüncü hikâye hakkında başka bir bilgi elde edilememiş, bu mesele bugüne kadar aydınlanamamış, bu yoldaki haberlerin doğru olup olmadığı anlaşılamamıştır.

On üçüncü hikâye ile ilgili haberler doğru olmayabilir. Fakat Dede Korkut hikâyeleri için on iki sayısının kesin olduğu da hiç bir zaman iddia edilemez. Aksine, yeni Dede Korkut hikâyelerinin ortaya çıkması her zaman mümkündür. Bu hususta Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili rivayetlerde ve bilhassa Dede Korkut Kitabında kuvvetli deliller vardır. Bu delillerden biri Dede Korkut ile ilgili rivayetlerde Dede Korkut hikâyelerinde adı geçmeyen bazı kahramanların zikredilmiş olmasıdır. İkincisi Dede Korkut hikâyelerinde toplu savaşlara katılan ve maceralarına göre tavsifleri yapılan Oğuz erenlerinden bir kısmının

hikâyeleri bulunduğu halde bir kısmının ayrı hikâyeleri bulunmamasıdır. Meselâ toplu savaşlarda sıfatları sayılırken "Parasarun Bayburd hisarından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşu gelen" diye anlatılan Beyrek'in bu maceralarını içine alan ayrı bir hikâyesi olduğu halde, ayni şekilde sıfatları sayılan bazı beylerin, meselâ "Amid ilen Merdin kalesin depüp yıkan, demür yaylu Kapçak Melike kan kusduran, gelüben Kazanun kızın erlik ile alan" diye tanıtılan Budak'ın; "Destursuzça Bayındır Hanun yağısın basan, altmış bin kâfire kan kusduran" diye tanıtılan Şir Şemseddin v.b.'nın bu maceralarını anlatan ayrı hikâyeleri yoktur. Üçüncü delil Vatikan nüshasıdır. Altı hikâyeyi içine alan bu nüsha bu altı hikâye ile de bütün bir kitap teşkil edebilmektedir. Dresden nüshası bilinmeseydi Dede Korkut Kitabı Vatikan nüshası ile altı hikâyeden ibaret sanılabilirdi. Tek başlarına içlerinde hiç bir noksanlık hissedilmeyen iki nüshadan birinin altı, ikincisinin on iki hikâyelik olması ortaya çıkacak yeni bir nüshanın daha çok hikâye taşımaması için bir sebep bulunmadığını göstermektedir. Evvelce belirttiğimiz gibi her hikâyenin müstakil olması nüshalardaki hikâye sayısının kesin bir sayı ifade etmeyeceğini göstermektedir. Bu arada Dede Korkut hikâyelerinin eski ve büyük bir Oğuz destanın parçaları olarak göründüğü de düşünülürse yeni yeni parçaların ortaya çıkmaması için hiç bir sebep olmadığı anlaşılır. Hülâsa, yeni yeni Dede Korkut nüshaları ile yeni yeni Dede Korkut hikâyelerinin ortaya çıkması her an beklenebilir.

TARİHÎ KAYNAKLARDA DEDE KORKUT

Dede Korkut'tan veya Dede Korkut Kitabındaki hikâyeler ve şahıslardan bahseden eski eserler şunlardır:

1— Dede Korkut isminin geçtiği en eski tarihî kaynak İlhanlı veziri Reşidüddin'in *Câmiü't-tevârih*'idir. Tabip Reşidüddin'in 1305 tarihinde bir heyetle yazdığı bu ünlü cihan tarihinin *Târih-i Oğuz u Türkân u hikâyet-i cihangîr-i u* adını taşıyan kısmında dört Oğuz hükümdarının çağdaşı olarak Korkut'tan bahsedilmektedir. Bu Farsça Oğuznâmede Korkut, Oğuz sülâlesinin onuncu hükümdarı olan Kayı İnal Han zamanında sahneye çıkar ve ona müşavirlik eder. Korkut, asıl, onun babası olan dokuzuncu hükümdar İnal Sır Yavkuy zamanında ortaya çıkmış olup Kayı İnal Han'-

dan sonra daha üç hükümdar devrini yaşamış ve onuncudan on dördüncüye kadar dört hükümdara müşavirlik yapmıştır. Kendisi Bayat boyundan olup Kara Hoca'nın oğludur. Bu rivayetleri Reşidüddin'e anlatan zat, Korkut'un 295 yıl yaşadığını söylemiştir. Reşidüddin, Korkut'un güzel sözler ve kerametler söylemiş olduğunu kaydederek, onun hikâyelerinin çok olduğunu ve aşağıda nakledileceğini bildiriyorsa da, yazık ki eserine bunları eklememiştir. Korkut'un müşavirlik ettiği ilk hükümdar olan Kayı İnal Han zamanında Muhammed Peygamber ortaya çıkmış ve Han da müslüman olmuştur. Kayı İnal Han'ın oğlu Tuman'a Tuman adını Korkut koymuştur. Tuman'ın naibi olarak Kül Erki'yi seçen yine odur. Tuman'ı Kül Erki'nin kızı ile evlendiren ve doğan oğluna Kanlı Yavkuy adını veren de Korkut'tur. Tuman tahta geçtikten bir müddet sonra ona oğlu için tahttan el çektirme işini Oğuz beyleri ile birlikte Korkut yapar ve 90 sene hüküm süren Kanlı Yavkuy'a da müşavirlik eder. Bu Oğuz hanlarının hüküm sürdükleri bölgeler Isığ Göl'ün batısında ve Sırderya'nın kuzeyindeki yerlerdir.

Görülüyor ki Korkut Farsça Oğuznâmede hanların akıl hocası ve çok sözü geçer bir devlet müşaviridir. Onun akıl hocalığı, kerâmet sahibi olması, Peygamber zamanında yaşamış bulunması, Bayat boyundan olması, çocuklara ad takması, güzel sözler söylemesi, Dede Korkut Kitabındaki özelliklerinin baştanbaşa aynidir.

Câmiü't-tevârih'in Korkut'tan bahseden parçaları, Topkapı Sarayı III. Ahmet kütüphanesinde 1653 ve 2935 numarada kayıtlı nüshalardan çıkarılarak Reşidüddin'deki Farsça Oğuznâme üzerinde çalışan Prof. Zeki Velidi'nin bu hususdaki açıklamalı hülâsası ile birlikte Orhan Şaik Gökyay tarafından yayınlanmıştır (bk. Orhan Şaik Gökyay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, Başlangıç, s. 18—22).

2— Mısırlı müellif Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed--Devâdârî'nin *Dürerü't-tîcan* adlı umumî tarihinde Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili çok önemli bir kayıt vardır. Aslen Selçuk hanedanından olan bu Mısırlı Türk, Melik Nâsır Muhammed b.Kalavun adına yazdığı ve 1310 yılına kadar olan vakaları içine alan Arapça tarihinde 1229 yılı olaylarından bahsederken Cengiz Han'a ait mukaddimede Oğuznâme hakkında

bilgi vermiş ve Depegöz hikâyesine dokunmuştur. Ebû Bekr Aybek'in bu kaydında aynen şöyle deniliyor :

"Ben derim ki burada bu kavmin ilk defa huruçlarını ve bidayetlerini zikredelim. Fakat bu hususta bazısını şer'-i şerif kabul edemez. Bu malûmat bunların Ulu Han Ata Bitiçki kitaplarından alınan şeylerdir. Mezkûr terkibin tefsiri Büyük Şah Baba Kitabı demektir. Bu öyle bir kitaptır ki eski Türklerden Mogollar ve Kıfçaklar bununla sevinir ve memnun olurlar; bu kitabın onlar yanında büyük bir hürmeti vardır. Nasıl ki Oğuz Türklerinin yanında Oğuznâme denilen bir kitap vardır ki elden ele dolaştırırlar. Oğuzların bidayet-i halleri ve ilk pâdişahları hep bu kitapta mezkûrdur. Oğuz diye Türklere denir ki büyükleri Oğuz isminde birisi imiş. Oğuznâme denilen bu kitapta Depegöz denilen bir şahsın ahvali de mezkûrdur. Depegöz denilen bu kimse ilk Türklerin memleketlerini harap etmiş, büyüklerini tepelemiş bir şahıstır. Onların rivayetlerine göre çirkin, iğrenç bir adammış; tepesinde bir tek gözü varmış; bunun anası ulu deniz perilerinden imiş; buna kılıç, kargı geçmezmiş; babasının külâhı başını tamamen örtecek surette on üç koyun derisinden imiş. Oğuzların bu Tepegöz hakkında pek meşhur masalları var. Bu masallar bugüne kadar ağızlarda dolaşır durur. Bu masalları Oğuzlar içinde akıllı, bilgili kimseler ezberler ve kopuzlarını çalarak söylerler. En sonra bu Tepegöz'ü Türkler arasında yetişmiş, itibarlı, şöhretli, güçlü, yürekli Arus oğlu Basat öldürmüştür. Bunu öldürmesine sebep ise, Oğuzlar içinde yetişip de atıcılıkta kendisini kimse yenemeyen bir kız olmuştur. Çünkü bu kız Tepegöz'ü öldürmek için Basat'ı kışkırtmıştır. Bir de Basat'ın babası sebep olmuştur. Çünkü Basat bu kızı yenip aldığı ve babasına müjde vererek getirdiği zaman babası şöyle demiştir: Ben de sandım ki Tepegöz'ü öldürdünüz. İşte bu sebeplerden dolayı Basat Tepegöz'ü duyunca bir çok kurnazlıklar düşünmüş ve ne yapmışsa yapmış, Tepegöz'ü öldürmüş. Basat ile Tepegöz arasında öyle haller geçiyor ki bunu akıl alamaz; bunlar Türklerin hurafatındandır. Ben bu mukaddimeyi mahsus yazdım ki kitabımı okuyanlar Türklerin çok hallerini bildiğimi anlasınlar (Süleymaniye-Da mad İbrahim Paşa Kütüphanesi No. 913, s.202a-b; trk.trc. Köprülüzade M. Fuad, *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, 1918, s. 279, not 2;

Arapça metin ve trk. trc. Orhan Şaik Gökay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, Başlangıç, s. 41—42).

Görülüyor ki İbn Aybek, Dede Korkut hikâyelerini içine alan Oğuznâmeyi görmüştür. Buradaki Tepegöz, Dede Korkut Kitabındaki Tepegöz'ün aynidir. Yalnız Dede Korkut Kitabında kız meselesi yoktur. Belki de müellif bunu Beyrek ve Kan Turalı hikâyelerindeki kızlarla karıştırmıştır.

3 — Yazıcıoğlu *Setçuknâme*'sinin Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesinde. 1390 numarada kayıtlı eski bir nüshasının başında fihrist için boş bırakılan sahifelerden üçüne sonradan eklenmiş 65 satırlık bir Oğuznâme vardır. İçinde geçen Emir Süleyman adından XV. asrın başında Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman zamanında yazıldığı anlaşılan bu Oğuznâme parçası, Dede Korkut Kitabında adları geçen Oğuz beyleri ile hikâyelerdeki bazı vakalardan bahsetmektedir.

Bu metin önce Oğuzun övgüsü ile başlamakta ve bu kısımda Emir Süleyman'dan başka Oğuza mensup olan Bayındır Han, Dede Korkut ve Ulaş oğlu Salur Kazan'ın adları geçmektedir. Bu kısımdan sonra gelen dua ve dilek cümlelerinde yukarıdaki adlarla birlikte Alp Arız ve Bügdüz Emen'den bahsediliyor. Bunun arkasından bir kısmı Dede Korkut Kitabının girişinde bulunan bazı ata sözleri gelmektedir. Bu kısımdan sonra geniş vasıflandırmalarla sırasiyle Kazan Bey, kardeşi Kara Göne, Afrasiyab oğlu Alp Arız, Yağrıkçı oğlu Yazır, Ucun oğlu Emen, Demür Kapı Derbendini alıp Saru Sandal kızına nikâh kılan Etlerşeh (?) oğlu Etil (Atıl, İtil?) Alp, Kıyan Busat kardaş kanını alan it Depegöz'ü öldürüp (?) kalın Oğuzda ad koyan Urulmuş Han, Bay Büre oğlu Beg Barı (Beyrek), Selcen Kadın'ı alan Kañlı Koca oğlu Kan Turalu, Selim oğlu Karaman, Azrail'le savaş kılan Tokuş Koca oğlu Tuğrul Sultan, Kazan Bey'in gariplikte yoldaşı Kıyan Selçük oğlu Delü Dundar, Alp Rüstem, Eñse Koca oğlu Ökçi Kozan adları geçmektedir. Bundan sonra son olarak Kazan Bey'in, Dede Korkut Kitabında tutsak bulunduğu zaman kâfirleri övmeyeceği ve övünme üzerine söylediği sözlere benzer sözler gelmekte ve bu Oğuznâme parçası böylece son bulmaktadır.

Bu Oğuznâmede dikkati çeken şey Dede Korkut Kitabı kahramanlarından başka adların da geçmesi ve Dede Korkut kahra-

manlarının sıfatları sayılırken daha geniş olayların bildirilmesidir. Bundan anlaşılıyor ki bu Oğuznâmeyi tesbit eden zat Dede Korkut hikâyelerinin daha geniş şekillerini taşıyan bir Oğuznâmeden veya Oğuz rivayetlerinden haberli idi.

Bu Oğuznâme parçasını önce Rıdvan Nafiz (bk. *Oğuz destanından bir parça*: Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, 1934, II, s. 243 - 249), daha sonra Orhan Şaik Gökay (*a.e.*, s. 121—124) neşretmiştir.

4— Berlin Devlet Kütüphanesinde (bk. Pertsch kataloğu No. 34 - 1) bulunan ve *hazihi er-risâleti min kelimâti Oğuznâme el-meşhur bi-Atalar Sözi* başlığını taşıyan yazma bir atalar sözü kitabında da Dede Korkut ile ilgili adlar geçmektedir. Eserin Prof. Ahmet Caferoğlu tarafından istinsah edilen bir kopyası elimizdedir. Bu kopyanın Dede Korkut ile ilgili giriş kısmını Orhan Şaik Gökyay da (*a.e.*, Başlangıç, s. 29—33) neşretmiştir.

Baş tarafında "Kan olan Emir Süleyman Sultan"dan bahsedildiğine göre, yine Emir Süleyman zamanında yazıldığı anlaşılan bu eserin giriş bölümünde Dede Korkut'un kendi ağzından anlatılan ata sözleri ve kehanetler vardır. Bu sözlerin bir kısmı Dede Korkut Kitabının girişinde geçen bazı ata sözlerinin aynidir. Dede Korkut'tan başka Salur Kazan ve Okçu Kozan ve Oğuz Ata isimlerinin geçtiği ve XV. yüzyıl başında yazıldığı anlaşılan bu atalar sözü kitabı, Dede Korkut Kitabı ve bilhassa Topkapı Sarayı Oğuznâmesi ile ve bunlara kaynaklık ettiği anlaşılan bilinmeyen Oğuzname ile yakından ilgili görünmektedir.

5— Yazıcıoğlu Ali'nin XV. yüzyılın ilk yarısında II. Murad adına yazmış olduğu *Târih-i âl-i Selçuk* adlı eserinde aynen şu kayıt vardır : ".... ve hem Peygamber aleyhi's-selâm zemanına yakın zamanda Bayat boyından Korkut Ata kopdı. Oğuz kavminün bilgesiyidi. Ne dirise olur idi. Ga'ibden haberler söyler idi. Hak Ta'alâ anun gönline ilham ider idi. Ayıtdı: Ahır zemanda girü hanlık Kayı'ya dege, dahı kimsene ellerinden almaya didi. Didügi Osman rahmetu'llah neslidür" (Yazıcıoğlu Ali, *Târih-i âl-i Selçuk*, Revan Köşkü Ktp., No. 1390, s. 25).

Görülüyor ki bu kayıt, Dede Korkut Kitabının girişindeki Korkut Ata'yı tanıtan kaydın aşağı yukarı aynidir.

6— Tebrizli Hasan b. Mahmud Bayatî'nin hacca giderken tanıştığı Cem Sultan'ın ricası üzerine, yanında bulunduğu bir Oğuznâme nüshasına dayanarak yazmış olduğu *Câm-i Cem-âyin* adlı Osmanlı silsilenâmesinde de Dede Korkut'un adı geçmektedir. Müellif, 28. Oğuz hanı olan Kara Han'ın çok mümin olduğu için bey olunca Korkut Dede'yi Medine'ye gönderdiğinin ve onun peygamberi gördükten sonra Oğuz taifesine İslâmiyeti öğretmeğe memur edilen Selman-i Farisi ile birlikte geri döndüğünün Oğuznâmede yazılı olduğunu bildiriyor. Sonra Ay Kutlug-'dan bahsederken onun da lalası Korkut Ata'nın oğlu Örgeç Dede'yi Hazret-i Osman'ın hizmetine gönderdiğini, Örgeç Dede'nin Bağdada varınca Hazret-i Osman'ın şehit olduğunu öğrenerek Kâbe'ye gidip döndüğünü, dönerken Hazret-i Ali—Muaviye çatışmasına şahit olduğunu ve kavga sona erdikten sonra Hazret-i Ali'den ahidnâme alıp geldiğini ilâve ediyor (*Câm-i Cem-âyin*, Ali Emirî neşri, İstanbul, 1331, s. 32—34 ; Kırzıoğlu Fahrettin neşri, *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul, 1949, s. 388—389).

7— Ali Şir Nevaî'nin 1495 yılında, Câmî'inin *Nefahatü'l-üns*-'ünden çevirme ve tamamlama yolu ile yazdığı *Nesâimü'l-mahabbe* adlı, sûfîlerden ve mutasavvıflardan bahseden eserinde Dede Korkut için şu kayıt vardır: "Korkut Ata aleyhi'r-rahme Türk ulusı arasıda şöhreti andın artugrak-dur ki şöhretga ihtiyacı bolmagay, meşhur mundag-dur ki niçe yıl özidin burunkını niçe yıl özidin sonkını kilürni dip-dur ki köp mev'ize âmiz mağzlık sözler arada bar" (bk.Barthold, ZVO, XX, s. 48).

Görülüyor ki Nevaî de Korkut Ata'yı, Türkler arasında şöhrete ihtiyacı olmayacak kadar şöhret sahibi ve kendisinden önce olup bitenleri bilmek, kendisinden sonra olacak hâdiseleri haber vermekle meşhur, veciz ve değerli sözleri olan bir kimse olarak tanıtmaktadır. Bu ise Dede Korkut'un, Dede Korkut Kitabındaki ozan ve gaipten haber verme sıfatlarına baştanbaşa uygundur.

8— Bayburtlu Osman'ın III. Murad (1574—1595) devrinde yazdığı *Tevârih-i cedîd-i mir'at-i cihan* adlı eserinin "Bayundur Han" bölümünde, Dede Korkut Kitabi ile yakından ilgili ve şahıs adları harekeli olan bir kısım vardır (bk. Orhan Şaik Gökyay, *a.e.*, Başlangıç, s. 33—34). Bayburtlu Osman'ın, *Bahrü'l-ensâb* adlı

bir kitaptan aldığı ve eski bir Dede Korkut Oğuznâmesine dayandığı anlaşılan bu dikkate değer bilgilerini aynen aşağıya alıyoruz:

"Der beyân-i evsâf-i Bayundur Han

Bahrü'l-ensâb kavliyile yukaruda zikr olunan Gök Alp Han'un kaçan kim eceli yetişüp dünyadan gitti, oğullarından Kaydur Han, Turmuş Han memleketlerin taksim idüp her biri bir vilâyete han oldı. Karındaşları Bayundur Han taallukatıyile Horasan'dan azimet idüp Anı'ya Kars'a geldiler. Gürcistan keferesiyile cenk idüp Tiflis'i aldılar. Andan Demürkapu'ya varup Küstasek Meliki muhasara idüp Demürkapu'yı alup başın kesdi. Ol târihde İsa aleyhi's-selâm göge çıkup bizüm Peygamberümüzden nişan yoğidi. Anlar din mezheb bilmezler idi, amma Hakka ikrarları varidi. Oğuz tâifesi dirleridi. Kazan Han dirleridi Bayundur Han'un veziri idi. Aralarında Taş Oğuz, İç Oğuz begleri anıluridi. İç Oğuz beglerine Kazan Han,Budak Beg, Yigen Beg, Şemseddin Beg, Beyrek Beg, Kara Konuk Beg dirleridi. Taş Oğuz Beglerine Dundar Beg, EmenBeg,AvşarBeg, Döger Beg, Rüstem Beg, bunlara Taş Oğuz begleri dirleridi. Cümle doksan bin askeridi. Dede Korkut şeyhleri idi. Bin جڤ ر beglerinün ulusına Kazan Han dirleridi. Elli sekiz Salcuğun ulusına Dundar Beg dirleridi. Bin Bügdüzün ulusına Emen Beg dirleridi. Altmış kırkıl sakallu kocanun ulusına Uruz Koca, otuz çobanun ulusına Karacuk Çoban dirleridi. Oğuz kavlince bunlar bir tâife idi. Bayundur Han'un askeri idi. Bizüm Peygamberümüz dünyaya gelmezden mukaddem bunlar kırk yıl Gürcistan keferesiyle cenk cidal idüp Dokuz Tümen Gürcistan beglerinden haraç aldılar. Kaçankim server-i kâinat Muhammed Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem) dünyaya gelüp Mekke'de zuhur itdi, Bayundur Han Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimüzi vâkıasında görüp iman getürdi. Kazan Hanı Dundar Begi Kâbe-i şerife Resul aleyhi's-selâma gönderüp ümmet olduğını bildürdi. Ezin cânib çünki Kazan Han bu beglerile Kâbeye gelüp Resule buluşdılar, Resulullah mescidde oturdı (oturur idi) bunları gördi, bir aceb uzun tâife ki saçları kırkılmamış, bıyıkları alınmamış, tırnakları kesilmemiş, duvara sıkıldı. Mihrab yiri andan kaldı dirler. Pes Resulullah anlara iman arz eyledi, iman getürdiler. Selman-i Farisî (radıyallahu ta'ala anh) anlara koşdı.

Demürkapu'ya gelüp anlara iman-i islâm ve salât u savm ta'lim itdi. Dede Korkudı içlerinde şeyh dikdi. Sonra Bayundur Hanun evlâdından Uzun Hasan memâlik-i aceme padişah olduğında İslâm dini Acemde üstüvar oldı. Tebrizde Şam Kazan ki dirler Kazan Hanun oğlı Hudabendenün mezarıdur. Tebriz'de câmi-i şerifleri vardur. Meşhur kavm idi."

Görülüyor ki Bayburtlu Osman'ın verdiği bilgiler esas olarak, geniş bir Dede Korkut nüshasına veya rivayetine dayanmaktadır. Yalnız Uzun Hasan'ı ve İlhanlı Gazan Han ile ilgili Şenb-i Gazan'ı bunlarla karıştırmıştır.

9— Bitlis Kürt beylerinden olan Şeref Han'ın 1597'de bitirdiği *Şerefnâme* adlı Farsça tarihinin mukaddimesinde, Dede Korkut hikâyelerinde adı geçen Bügdüz Emen ile ilgili bir kayıt vardır. Bu kaydında Şeref Han Kürtlerin dağınık kalmalarına ve devlet kuramamalarına sebep olarak nakledilen bir rivayetten bahseder. Bu rivayete göre Peygamber ortaya çıkınca, cihan hükümdarları kendisine itaatlerini bildirmek için elçiler göndermişler. Türkistan'ın büyük hükümdarlarından Oğuz Han da bu arada Kürt büyüklerinden Buğduz adlı birini göndermiştir. Hazret-i Peygamber bu korkunç yapılı elçinin dehşetli ve iğrenç haline şaşarak nefretle hangi kabileden olduğunu sorar. Elçi Kürt tâifesinden olduğunu söyleyince, Peygamber bu kavme devlet kurmak nasip olmasın, çünkü dünyanın başına belâ olurlar diye beddua eder. Onun için Kürtlere büyük devlet kurmak ve saltanat sürmek nasip olmamıştır (Şeref Han, *Şerefnâme*, Petrburg, 1860, I, s. 17).

Şerefnâme'nin bu rivayetindeki elçinin adı Buğduz (بغدوز) olarak geçmekte ve Kürt olduğu kaydedilmektedir. Fakat gerek Dede Korkut Kitabında bulunan Bügdüz Emen'in gidip Peygamberi gördüğü ve gelip Oğuzda sahabesi olduğu şeklindeki tanıtmadan, gerek Bayburtlu Osman'ın Oğuz elçilerini gördüğü zaman Peygamberin ürperdiği şeklindeki kaydından bu rivayetin Kürtlere Oğuzlardan geçtiği anlaşılmakta ve Kürt büyüklerinden gösterilen Buğduz'un Dede Korkut'taki Bügdüz Oğuzlarının beyi Bügdüz Emen olduğu görülmektedir. Esasen Buğduz'u Oğuz Han'ın göndermesi de bu rivayetin aslında Oğuzlara ait olduğunu göstermektedir.

10— Dede Korkut'un Kayılar hakkındaki kerametinden Osmanlı tarihçisi Edirneli Rûhî de bahsetmiştir. Eserini XVI. yüzyılın başında yazan Rûhî'nin Dede Korkut hakkındaki bu kaydında şöyle denilmektedir:

"Korkut Atadan nakl iderler ki dimiş imiş ki hanlık Oğuz Han vasiyyeti mucibince âhır Kayı Han evlâdına düşse gerekdür. Ta kıyâmete denlü ol nesilden olmasa gerekdür." (Mordtman, *Rûhî Edrenevî*, MOG., 1923—1925, II, s. 132).

Ruhî'nin bu kaydını sonradan Müneccimbaşı da almıştır. Köprülü bu kayda dayanarak Rûhî'nin Dede Korkut Kitabını ilk defa gören Osmanlı tarihçisi olduğunu ve bu rivayetin oradan alındığını söylüyor (*İlk Mutasavvıflar*, s. 281, not 1). Fakat bu rivayette bir "Oğuz Hanın vasiyeti" meselesi vardır ki bu Dede Korkut Kitabında da, *Selçuknâme*'de de zikredilmemiştir. Onun için bu kaydı Rûhî'nin başka bir Oğuzname veya Dede Korkut nüshasından almış olması gerektir.

11— Ebulgazi Bahadır Han'ın 1659—1660 tarihinde yazdığı *Şecere-i Terâkime* adlı eserde Dede Korkut ile ilgili geniş bilgiler vardır. Oğuznamenin Türkmen rivayetini teşkil eden bu eserde Korkut Ata, Reşidüddin'de olduğu gibi çok sayılan bir devlet müşaviri olarak geçer.

Şecere-i Terâkime'de (T.D.K neşri, İstanbul, 1937) önce 28a'da başlayan ve Oğuz ülkesi ile Türkmen adından bahseden kısımda Korkut Ata zikredilmektedir. Burada Aynal Yavı Han'ın veziri olduğu söylenen Korkut Ata'nın Abbasîler devrinde yaşadığı bildiriliyor (29b). Sonra o zamana kadar Oğuzların oturdukları yerler belirtilerek dört, beş bin sene Oğuzların nasıl idare edildikleri anlatılıyor ve bu arada Bicenelerle Salurlar arasındaki mücadeleye dokunularak Bicene padişahının Salur Kazan'ın annesini kaçırıp hamile bırakması anlatılıyor. Korkut Ata'dan bahseden asıl bölüm Aynal Yavı'nın han olması ile başlamaktadır (30a). 35a'ya kadar devam eden bu kısımda keramet sahibi ve sözü geçen vezir olarak gösterilen Korkut Ata'nın sırayla Kayı Aynal, Davlı, Kül Erki, Tuman ve Kanlı Yavlı hanlara vezirlik ettiği anlatılmaktadır. Davlı dışındaki hanlar zamanında yaptıkları aşağı yukarı Reşidüddin'dekinin aynidir. Kayı Aynal ve Davlı'dan sonra Kül Erki'yi başa geçirmiş, Tuman'a ad takmış, Tuman'ı

Kül Erki'nin kızı ile evlendirmiş, Kanlı Yavlı'yı başa geçirmiştir. Babası Kara Hoca olup uzun bir ömür sürmüştür.

Eserin 47a—48a sahifelerinde de tekrar Korkut Ata ile Salur Kazan'dan bahsedilmektedir. Bu kısımda, Şah Melik'ten sonra Salur'dan bey olan Ögürcik'ten bahsedilirken onun ataları arasında Oğuzun yedinci torunu olarak zikredilen Salur Kazan'ın hakikatte, Peygamberden 4000 yıl önce yaşamış olan Oğuz Han'dan altı göbek sonra değil, Peygamberden 300 sene sonra geldiği ve Korkut Ata ile ayni zamanda yaşadığı anlatılarak Korkut Ata'nın Salur Kazan'a hitap eden bir manzumesi nakledilivor. Bu manzumenin son dörtlüğünde "Seyyah Korkut" sözleri geçmektedir.

Şecere-i Terâkime'de biraz aşağıda (49b—50a) tekrar Salur Kazan'dan bahsedilmektedir. Burada, Öğürcik'in çocukları sayılırken bir yerde, bir nâmeden naklen Bicene padişahı Tuymaduk'un Kazan'ın anası Sıcaklı Hatun'u hamile bıraktığı tekrarlanmakta, Sıcaklı'yı kocası Engeş'in ancak üç yıl sonra geri aldığı, fakat altı ay sonra bir çocuğu dünyaya gelince Kazan'ın, anasının başını yardığı ve bu çocuğu nereden aldığını sorduğu, onun da manzum olarak İt Bicene'den hamile kaldığını bildirdiği, çocuğa Eyrek adını koydukları ve o zamandan sonra köpeğe Seyrek adı konmasının âdet olduğu anlatılmaktadır.

En sonra 55a'da Oğuz ilinde beylik yapan kızlar zikredilirken Salur Kazan Alp'ın karısı "boyu uzun"un bunlardan biri olduğu ve bunun "altun kürsili Şundun Bay"ın kızı bulunduğuna işaret ediliyor.

Demek ki *Şecere-i Terâkime*'de Dede Korkut'tan başka Salur Kazan, Eyrek ve Seyrek adları da geçmekte ve Kazan'ın karısının "boyu uzun" sıfatına da temas edilmektedir. Bütün bu geniş bilgiler ve bilhassa Kazan Alp'ın üzerinde fazla durması, Ebulgazi'nin faydalandığı Oğuznameler arasında Dede Korkut (Korkut Ata) hikâyelerinin de bulunduğunu, fakat bu Korkut Ata hikâyelerinin Dede Korkut hikâyelerinden farklı olduğunu göstermektedir.

12— Edirneli Rûhî'nin Dede Korkut ile ilgili kaydını sonradan Müneccimbaşı'nın da tekrarladığını yukarıda söylemiştik. Meşhur Arapça tarihini 1672 'de yazan Müneccimbaşı'nın tekrarı aynen şudur:

"Kadimü'z - zemanda Türkmen kabâili beyninde Korkut Ata nam bir ehl-i hâl aziz vardı. Bir gün buyurdu ki saltanat âkıbet Oğuz Han'ın vasiyeti üzere oğlu Kayı Han evlâdına nakl idüp ila âhiri'z-zeman ber-devam olur." (Müneccimbaşı trc., İstanbul, III, s. 267).

13— *Târih-i Dost Sultan* isimli eserde de Korkut'tan bahsedilmektedir (bk. Orhan Şaik Gökay, *a.e.*, Başlangıç, s.29). Burada Korkut "mecûsîler hakîmi ve rahipleri olan bakşıların peygamberi" olarak gösteriliyormuş. Özbek Han'ın islâmiyeti kabulüne ait bir efsanede islâm uleması ile mecûsî kâhinleri münazara etmişler. Kâhinlerin sihri batıl olunca:

"Han hüküm kıldı kim Korkutdın yürüp isteñizler... mülâzim çıkup Korkutdın baktı irse kördiler Korkutnın başında özge sûretlık kişiler başını koynıga salıp olturur irdiler."

14— Evliya Çelebi de Dede Korkut'tan bahseden müellifler arasındadır. Fakat Evliya Çelebi'nin bu hususta verdiği bilgiler sadece Dede Korkut mezarları ile ilgilidir. *Seyahatnâme*'sinin bir yerinde (II, s. 132) 1647 yılında görmüş olduğu Demürkapu'daki bir ziyaretgâhdan bahsederken şu bilgiyi vermektedir:

"Ziyaretgâh-i Cebel-i erbain, yâni Kırklar Makamı: kırk aded kabr-i azîm olup ziyaretgâh-i enâmdur. Ziyaretgâh-i Dede Ḫorḫut ulu sultandur. Şirvanlılar bu sultana mu'tekiddürler."

1655 yılında gördüğü Ahlat'tan bahsederken de Ahlat'taki eski mezarları anlatmakta ve bu arada şunu kaydetmektedir (*Seyahatnâme*, IV, s. 140):

"Osmanlılarun eski ataları içerisinde Ahlatda yatanlardan biri de Korkut Handur".

15— Buharalı Hafız Derviş Ali Çengî adlı bir müellifin XVII. yüz yılda yazdığı *Tuhfetü's-sürûr* adlı, ozan çalgısı kopuzdan bahseden Farsça bir kitapta Dede Korkut Kitabındaki bazı kahramanlarla ilgili bir rivayet vardır (bk. A.Fıtrat. *Özbek musikisi tarihi*, Taşkent, 1927, s. 43—49 ve ondan naklen Kırzıoğlu M. Fahrettin, *Dede - Korkut Oğuznâmeleri*, İstanbul, 1952, s. 10). Bu rivayete göre 97 Oğuz kabilesinden en ünlü hanlar Ak Han, Kara Han ve Bayındur Han adındaki üç padişah, en ünlü alplar da Bögdiz Emen, Salur Kazan, Şah Bakı

ve Yetim Gozan imiş. Bunlardan Bögdiz Emen, Gozan'ın ağabeyisini öldürmüş, Gozan da ağabeyisinin öcünü alarak Bögdiz Emen'i ok ile öldürmüş ve onun ozan çalgısını almıştır. Fakat daha sonra Bögdiz Emen'in oğlu Gozan'ı öldürerek babasının kopuzunu da geri almıştır.

Bu rivayetteki Bayındır Han, Bögdiz Emen, Salur Kazan-'dan başka Yetim Gozan'ın da Dede Korkut Kitabında geçen Okçı Kozan olduğu açıktır. Bu alpın ayni zamanda Topkapı Sarayı Oğuznamesi ile Atalar Sözi kitabında da adı geçmektedir. Dede Korkut Kitabında çokça bir rolü olmamakla beraber, bu kayıtlardan Okçu Kozan'ın Oğuz destanında önemli bir yeri olduğu anlaşılıyor. Dede Korkut Kitabına göre bu kahramanların babası Eñse Koca'dır.

16— Kul Ata adlı ne zaman yaşadığı belli olmayan bir Azerî şairinin *Leylâ - Mecnun* mesnevisinde de Dede Korkut'un adı ve öğütleri geçmektedir (bk. O. Ş. Gökay, *Kul Ata Mesnevisi*: Ülkü, Temmuz 1937, IX, s. 342—348). Daha çok halk için yazılan bu mesnevide Dede Korkut'tan bahseden beyitler şunlardır:

Hoş dimiş Korḫut tahammül hoş-durur
Neyşeker teg kahrı yudmak nuş-durur
Şeytan aklıylan iş işledük müdam
Tâ olur beyle işimiz şeyle ham
Pîş-kademler sözin işitmek gerek
Her ne ki pîrler dimiş itmek gerek
(47 b)

Kem-asıl kişilerin işi budur
Gıybet yalan bühtan idişi budur
Dede Korḫut dir ki ol âkil durur
Söyleyen dir ki ol beter durur
(54b)

Dede Korḫut söyledi ki düşmenin
Ölüsi ölse sevinmen kimsenin
Nişe ki bu cümle başlardan geçer
Cümle âlem hem bu şerbetten içer
(63a)

19— XVII. yüz yıla ait bir batı kaynağında da Dede Korkut ile ilgili bazı kayıtlar vardır. Alman hükûmetinin Rusya'ya ve İran'a gönderdiği elçiler heyetine dahil bulunan Leipzig Üniversitesi Profesörlerinden Adam Olearius 1638 'de Demirkapı-Derbend şehrinden geçerken o civardaki mezarları incelemiş ve bu eski mezarlar hakkındaki yerli söylenti ve inanışları dinlemiştir (Adam Olearius, *Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung*, Hamburg, 1696, s. 378—379; Fransızca trc. *Relation du voyage d'Adam Olearius en Moscovie, Tartarie et Pers*, Paris, 1659, II, s. 43—44).

Yerliler bu mezarların Muhammed Peygamberden sonraki bir zamanda Okus milletine mensup Kassan isimli padişahın Lezgilerle yaptığı ve onlardan binlercesini öldürdüğü bir savaştan kaldığını anlatmışlardır. Burada ayrıca bir "kırklar" mezarının da bulunduğunu kaydeden Olearius'a yerliler, kendi eceli ile ölen Kassan'ın mezarının Tebriz yakınında Acı Çay'ın kıyısında, Kassan'ın karısı Burlae'nın mezarının da Urmi (Urmiye) kalesinde olduğunu söylemişlerdir. Olearius ayrıca Derbend yakınında bir tepenin üzerinde İmam Kurchud'un mezarını da görmüştür. Bu İslâm velisi, anlattıklarına göre, Peygamberin yakınlarından olup onun ölümünden sonra da üç yüz yıl yaşamıştır. Bu Kurchud Kassan'a çok bağlıymış ve önünde kopuz çalıp şiirler söyleyerek onu müslüman olmayan Lezgiler aleyhinde savaşa teşvik edermiş. Sonunda islâm propagandası yapmak üzere aralarına girdiği put-perest Lezgiler tarafından öldürülmüş.

Görülüyor ki bu Alman seyyahına anlatılan rivayetler, tarihî olaylarla Dede Korkut hikâyelerinin birbirine karışmasından meydana gelmiştir. Hikâyelerdeki Kazan Bey ile İlhanlı Gazan Han birleştirilmiş ve Gazan Han'ın Acı Çay'daki türbesi Şenb-i Gazan Dede Korkut'taki Kazan'a mal edilmiştir. Yerlilerin Kazan, Burla ve Korkut isimleri ile Kazan—Korkut münasebeti ve Kor kut hakkında verdikleri bilgilerin ise baştan aşağı Dede Korkut rivayetlerinin kalıntısı olduğuna şüphe yoktur.

Sonradan Barthold, Olearius'un bahsettiği Dede Korkut mezarını aramağa gitmiş, fakat bildirilen yerde böyle bir şeyle karşılaşmamıştır. Bundan Evliya Çelebi'nin de gördüğü bu mezarın zamanla kaybolduğu anlaşılmaktadır.

(Bu bahsi tamamlamak için aşağıya bk. : Dede Korkut üzerindeki çalışmalar, Adnan Erzi'nin makalesi)

KORKUT İSMİNİN YAYILDIĞI ALAN VE BUGÜN YAŞAYAN DEDE KORKUT HİKÂYELERİ

Yukarıya sıraladığımız tarihî kaynakların Dede Korkut—Korkut Ata ve hikâyeleri üzerinde verdiği bilgilerin hepsi kendi çağlarındaki Oğuznamelerle Oğuz halk rivayetlerine dayanmaktadır. Bu rivayetlerin hepsi Dede Korkut'un portresini aşağı yukarı ayni şekilde çizmiş olup verilen bilgiler hemen hemen Dede Korkut Kitabındakinin aynidir. Halk filozofu, keramet sahibi, akıl hocası ve ozan olarak Dede Korkut—Korkut Ata'nın hâtırası çeşitli devirlerde ve uzun asırlar boyunca Türklerin eski ve yeni yurtlarında canlı olarak yaşamış ve Türklük âleminin çeşitli toplulukları arasında ve geniş bir alanda son zamanlara kadar saklanmıştır.

Bugün bir yandan Dede Korkut'un adı ve hâtırası, öte yandan Dede Korkut Kitabında gördüğümüz hikâyelerden bazıları geniş Türk dünyasının çeşitli alanlarında hâlâ yaşamaktadır.

Yalnız, Dede Korkut Kitabındaki coğrafî alanı içine alan Anadolu ve Azerî alanında Dede Korkut adına ve hâtırasına rastlanmamakta, fakat Dede Korkut hikâyeleri asıl Doğu Anadolu ve Azerî alanından başka bugün bütün Anadolu'ya da yayılmış olarak halk tabakaları arasında yaşamaktadır.

Buna karşılık, Dede Korkut hikâyelerinden başka Korkut Ata'nın adı ve hâtırası da Azerî ve Anadolu alanı dışındaki çeşitli Türk toplulukları arasında bugüne kadar yaşamağa devam etmiştir.

Nitekim, bugün Türkmenlerle Kazaklar arasında Korkut Ata'nın kabir izlediği üzerine bir rivayet vardır. Bu rivayete göre, Korkut Ata uzun müddet ecelden kaçmak istemiş, fakat nereye gitse "mezar izliyen (arayan) Korkut" için mezar kazdıklarını görmüş, sonunda üç yüz yaşında iken kendisi için kazılan mezarlardan birinin yanında ölmüştür (bk. O. Ş. Gökay, *a.e.*, Başlangıç, s. 35, Abdülkadir İnan'dan naklen). Bununla ilgili olarak Türkmenler arasında takdir ve kısmet hakkında "Korkudun kabrini kazıma" diye bir ata sözü de varmış (Abdülkadir İnan, *Kitab-ı Dede Korkut hakkında*, Türkiyat Mecmuası, I, s. 213—214).

Velyaminov Zernov, Korkut'un ecelden kaçması hakkında Sırderya havzasında Kazaklardan şu rivayeti dinlemiştir (ZVO, IV, s. 283 'ten naklen O. Ş. Gökyay, *a.e.*, Başlangıç, s. 35—36, not 2) :

Korkut evliya, önceleri dünyanın bir köşesinde yaşarmış. Bir gün rüyasında bir kaç adamın mezar kazdıklarını görmüş. Bunu kime kazıyorsunuz diye sorunca, Korkut evliya için kazdıkları karşılığını almış. Sabahleyin uyanınca kendisine ölümün yaklaştığından korkarak onun önünden kaçmağa karar vermiş ve dünyanın öbür ucuna gitmiş. Orada da ayni rüyayı görünce bu sefer dünyanın merkezi olan bir yerde yerleşmeğe karar vermiş ve bu amaçla Sırderya dolaylarında mezarının bulunduğu yere gelmiş. Fakat orada da ayni rüyayı görmüş. Bunun üzerine karada yaşayamayacağını anlayarak hırkasını Sırderya nehrinin ortasında suyun üzerine yayarak üzerine oturmuş ve yüz sene daha yaşamıştır. En sonra ölmüş ve öldükten sonra müslümanlar cesedini o civarda gömmüşlerdir.

Yine Kazaklar arasında Korkut Ata halk şairi, kopuz ve tanbura çalgılarının bulucusu olarak tanınmaktadır. Kazaklara göre en büyük velilerden biridir. Kazak bakşıları kopuz çalıp türkü söylerken pîrleri saydıkları Korkut Ata'yı imdada çağırırlar (Abdülkadir İnan, göst. yer).

Kırgız destanı Manas'ta da Korkut'un adı geçmekte ve Dede Korkut Kitabındaki Kazılık dağı zikredilmektedir.

Kazaklarda sevgilinin gözleri Korkut'un yaktığı çırağa benzetilir. Dede Korkut'taki Depegöz'ün doğuşuna benzer şekilde bir tasvire Kazakların Er Tüştük hikâyesinde, bir nehirde bir akciğerden dev çıktığı hakkındaki kısımda da rastlanır (Abdülkadir İnan, göst. yer).

Kazakistan'da Ak Mula şehrinden 110 fersah mesafedeki Munçaktı ve Dumburalı adlı iki küçük dağa verilen adlar da halk rivayetlerine göre Korkut Ata'ya bağlanmaktadır. Güya eski zamanda Korkut (Korkurt) Ata, elinde tanburu Kazak bozkırlarında gezermiş. Munçaktı (Munçaklı) dağında tanburunun munçağını (püskülünü), Dumburalı dağında da tanburunu unutarak bıraktığı için bu dağlara bu adlar verilmiştir (Abdullah oğullarından Hamit Hamdi, *Korkuda âit*, Türkiyat Mecmuası, II, s. 396-397).

Sırderya'nın Aral gölüne yakın bir yerinde bir Korkut Ata mezarı vardır. Bu yüzden oradaki istasyona da Korkut adı verilmiştir. Aral gölünün kuzey-doğusunda aşağı Sırderya kıyısında Kazalinsk şehri yakınında olan bu mezarı ilk defa Amerikalı seyyah Şiller tanıtmış ve künbetli Korkut hazretlerinin türbesinin resmini yayınlamıştır (trk. trc. Kolağası Ahmet, *Musavver Türkistan Tarihi ve Seyahatnamesi*, İstanbul, 1294, s. 102—103 ve 282—283). Sonra 1897'de mezarı görmüş olan A. Divaev önce bu hususta gördüklerini yazmış ve sonra mezarın 1899'da çektirdiği iki resmini yayınlamıştır (bilgi için bk. A. Divaev, *Mukaddes Ḫorḫut Atanın mezarı hakkında bir kaç söz*, ZVO, X, s. 193-194; mezarın resmi için Divaev, ZVO, XIII, s. 39—40).

*

Dede Korkut hikâyelerinden bugün yaşayanlara gelince, bunlarla daha çok Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde karşılaşılmaktadır. Anadolu'da şimdiye kadar tesbit edilen hikâyeler Beyrek, Deli Dumrul ve Tepegöz'dür. Bütün bu hikâyeler bir hayli değişikliğe uğramış, içlerine bir çok masal unsurları karışmış, bazı kahramanların adları değişmiş ve genel olarak ana olaylarda Dede Korkut hikâyeleriyle benzerlikleri kalmıştır. Bunun neticesinde Dede Korkut Kitabındaki destanî ruhtan eser kalmamış ve bu hikâyeler masalla karışık vasat halk hikâyeleri şekline girmiştir.

Yaşayan Dede Korkut hikâyeleri içinde en yaygını Bey Böyrek (Beyrek) olmuştur. Adı bazan Ak Kavak Kızı, bazan Bengiboz ile Bey Böyrek, bazan Bey Beyri veya Bey Böyre olan bu hikâyenin şimdiye kadar Safranbolu, güney Anadolu ve Toroslar, Erzurum, Erzincan, Trabzon, Bayburt, Beyşehir, Konya ve İstanbul rivayetleri tesbit edilmiştir.

Bunlardan Safranbolu ve Trabzon rivayetlerini Ahmet Baha tesbit etmiş ve yayınlamıştır (Millî Mecmua, 1930, sayı 132; Atsız Mecmua, sayı 10; Bartın Gazetesi, 21 eylûl 1931, sayı 312 v.d. da Safranbolu; 26 İlkteşrin 1931, sayı 317 de Hamamizade İhsan'dan naklen Trabzon rivayeti). güney (Gâvurdağı, Aladağ) rivayetlerini Ali Rıza Yalman (Yalgın) tesbit ve neşretmiştir (Memleket Mecmuası, Adana, 1929, sayı 5. v.d.; Cenupta Türkmen *Oymakları*, kısım III, Ankara, 1933, s. 68—80).

Erzurum rivayetini de Baha Gökoğlu yayınlamıştır (Halk Bilgisi Haberleri, İstanbul, 1936, yıl 5, sayı 54, s. 81—87).

Bayburt'un üç ayrı rivayetini Prof. Osman Turan tesbit etmiş ve yayınlamıştır (Ülkü, Ankara, 1938, X, sayı 59 ; Türklük, İstanbul, 1939, II, sayı 8).

Beyşehir rivayeti ile Konya'nın Meydan köyü rivayetini ağızdan tesbit ederek, İstanbul rivayetini ise İstanbul Üniversitesi Ktp. No. 239 ve Ankara Türk Dil Kurumu Ktp. No.1359—6028'de kayıtlı yazmalardan çıkararak cönklerden topladığı Bey Beyri manzumeleri ile beraber Pertev Naili Boratav yayınlamıştır (Ülkü, X, sayı 60; XI, sayı 61 v.d.; bunları ayrıca bir kitap halinde de toplamıştır, bk. *Bey Böyrek hikâyesine ait metinler*, Ankara, 1939).

Bunlardan başka Bey Böyrek hikâyesinin Muğla'nın Uygur köyünde de bir rivayetini dinlediğini Hamit Zübeyir Koşay'dan duymuştuk.

Deli Dumrul hikâyesinin şimdiye kadar bir tek rivayeti tesbit edilmiştir. Antalya'nın Zeytun köyünde bulunan bu rivayeti Atabeyli Naci tesbit ve yayınlamıştır (Ün mecmuası, İsparta Halkevi, 1934 birinci teşrin, sayı 5, s. 81—82.).

Tepegöz hikâyesinin Anadolu'da yaşadığını ilk defa bildiren M. Cevdet olmuştur. M. Cevdet, çocukluğunda, babasının hizmetinde bulunan Bayındırlı Mehmet Çavuş'un bu hikâyeyi kendisine tatlı tatlı anlattığını nakletmektedir (*Oğuzname—Kitab-ı Dede Korkut*, Yeni Mecmua, Çanakkale nüshası, İstanbul, 1337, s. 89—92).

Tepegöz hikâyesinin de bu haber dışında şimdiye kadar bir tek rivayeti tesbit edilebilmiştir. Ali Rıza Yalman'ın tesbit ettiği bu rivayet de anlatan ertesi günü gelmediği için yarım kalmıştır (*Cenupta Türkmen oymakları*, IV, Adana 1933, s. 32—34.).

Dede Korkut hikâyelerinin tesbit edilen bütün bu rivayetlerinin hülâsalarını Orhan Şaik Gökyay bir araya toplamıştır (*a.e.*, Başlangıç, s. 44—75).

Dede Korkut'un Anadolu'da en yaygın hikâyesi olan Beyrek'le Anadolu ve Azerî alanı dışında da karşılaşılmaktadır. Bu hikâyenin coğrafî çevrelerine ve yanlarındaki düşmanlara uydurulmuş birer varyantı Karakalpaklar, Kazaklar, Başkurtlar ve

Özbekler arasında da yaşamaktadır. Hikâyenin Karakalpaklar ve Kazaklar arasındaki adı Alpamıs yahut Alpamsı, Başkurtlardaki adı Alpamış yahut Alpamşa, Özbekler arasındaki adı Alpamıştır. Bu kelimelerin Alp Bamsı'dan geldikleri anlaşılıyor (Beyrek hikâyesinin bu rivayetleri üzerinde daha çok bilgi için bk. Abdülkadir İnan, Ülkü, X, sayı 60, s. 545—547).

DEDE KORKUT 'UN COĞRAFYASI

Dede Korkut Kitabında geçen yer adları iki kısma ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı hikâyelerdeki olayların geçmiş gösterildiği asıl alan içindeki yerler, diğer kısmı ise olayların geçmiş olduğu alan dışında kalan ve bazı vesilelerle adları geçen uzak yerlerdir.

Asıl hikâyelerin geçmiş gösterildiği alanın ortasında Oğuzların oturdukları bir ülke vardır. Bu ülkeye kitapta Oğuz illeri yahut yalnızca Oğuz denmektedir. Oğuz kelimesinin bir karşılığı da "Oğuzlar"dır. Yani kitapta Oğuz kavmine de, Oğuz kavminin oturduğu ülkeye de "Oğuz" adı verilmektedir. Oğuz kelimesinin bu kullanışı çok dikkate değer bir niteliktedir.

Kitapta, Oğuz ülkesi de İç Oğuz ve Taş Oğuz diye ikiye ayrılmıştır. İç Oğuz'a Üç Ok ve Taş Oğuz'a Boz Ok da denilmektedir.

Esere göre, Oğuz illeri bugünkü kuzey-doğu Anadolu'dadır. Fakat bu Oğuz ülkesinin sınırları açık olarak belli değildir. Hikâyelerde "Oğuzun serhaddi"nden bahsedilir, fakat bu serhaddin nerede olduğunu kestirmeğe imkân yoktur. Ayni şekilde İç Oğuz ve Taş Oğuz'un nereler olduğu ve nasıl ayrıldığı da belli değildir. Her beyin bir yurdu, bir ordusu olduğu anlaşılıyor, fakat bunların da yerleri ve sınırları hiç bir şekilde belirtilmemiştir.

Hikâyelerin verdiği intibaa göre, insanın gözünün önünde Oğuz ülkesi olarak Gürcistan-Pasinler-Ağrı dağı üçgeni içinde kalan ve Aras nehri ile kollarının içinden geçtiği bölge canlanmaktadır. Bu bölge oldukça dardır. Gerçi civardaki kâfir kaleleri de birer birer alınır. Fakat her kalenin alınması ve yağmasından sonra Oğuz beyleri yine yurtlarına dönerler.

Oğuz ülkesinin kuzeyinde Gürcistan vardır. Yalnız bu cephesi biraz belirli gibidir. Onun dışında kalan yönlerde, Oğuz ülkesine yakın veya uzak çeşitli kâfir kale ve hisarları, çeşitli kâfir melik

ve tekürleri vardır. Oğuzlar çeşitli akınlarda civardaki kalelere, bu arada Bayburt hisarına kadar uzanırlar. Trabzon'la da münasebetleri vardır. Hikâyeleri anlatılmayan fakat sıfatları sıralanan bazı beylerin bir yandan Kafkas Demirkapısı'na, öte yandan Diyarbakır ve Mardin'e kadar akın yaptıkları da anlaşılıyor.

Kısacası Dede Korkut Kitabında gösterilen hareket alanı geniş anlamı ile Kafkaslardan Mardin'e, Trabzon ve Bayburt'tan Aras ve Kür nehirlerinin aşağısına kadar olan bölgeyi içine almakta, Oğuz ülkesi ise bu bölgenin ortasında Hasankale, Kars, Gümrü, Gökçe Göl, Ağrı dağı, Karaköse arasında kalan kısımda bulunmaktadır.

Oğuzlar göçebe oldukları için olacak, kitapta hemen hemen hiç bir şehir onlara mal edilmemekte, Oğuz ülkesinde hiç bir şehir veya kale olmadığı anlaşılmaktadır. Yalnız Ağca Kala Sürmelü adı Oğuz ülkesinde gibi gösteriliyor, fakat buranın da hikâyelerde bir kale veya hisar olduğuna dair hiç bir belirti yoktur. Hikâyelerde Oğuzların âdeta vatanı da, şehir ve kaleleri de dağlar ve çayırlar, kısacası saf tabiattir. Buna karşılık civardaki kâfirlerin hepsinin şehir ve kaleleri vardır.

Bu coğrafî durum, bu açık olmayan Oğuz ülkesi hiç şüphesiz Dede Korkut hikâyelerinin kaynağı ile değil, elimizdeki metnin tesbiti ile ilgilidir. Bu belirsiz coğrafya, hikâyelerde Oğuz ülkesi olarak gösterilen bu adsız tabiat, Dede Korkut Kitabında bahsi geçen Oğuz illerinin bu bölgede değil, Oğuzların Orta-Asya'daki eski yurdunda olduğunu açıkça göstermektedir. Buradaki sözde Oğuz ülkesinin, adı ile geçen tek tabiat parçası Kazılık dağıdır ki bu dağ da Oğuzların Sırderya dolaylarındaki eski yurdunda bulunmaktadır.

Hülâsa, Dede Korkut hikâyeleri bu bölgede oluşmamış, tesbiti sıralarında veya daha önce buraya uydurulmuştur. Onun içindir ki kitaptaki coğrafya iğretidir, belirsizdir, karışıktır. Oğuz ülkesi açıkça yerine oturtulamamış, destanlar vasıtasiyle geçen, Oğuzların ana yurduna ait bazı adlar yeri belirtilmeden zikredilmiş, böylece özel adlar birer cins adı haline getirilmiş, "arkuru yatan ala tağ", "karşu yatan kara tağ" gibi tabiat parçaları kahramanlarla beraber dolaştırılmış ve şahısların ardını bırakmamıştır. Bu yüzden eserde geçen bir çok yer adının özel ad veya cins adı olup olmadığını kestirmek imkânsız hale gelmiştir.

Aslında burada bulunmamış olan Oğuz ülkesinin bu coğrafî alana bir türlü yerleştirilememesine karşılık Oğuz ülkesi dışındaki yer adları açık olarak belirtilmiştir. Çünkü bunlar hikâyeleri tesbit eden için bilinen yerlerdir ve hikâyelerin tesbit edildiği zamanki hüviyetleri ile esere girmişlerdir. Bunlar civardaki şehir ve kalelerdir, hepsi kâfirlerin elindedir.

Hikâyelerde hareket alanı dışında kalan ve bazı vesileler ile dokunulan yerler İstanbul, Rum, Şam, Mekke, Medine ve Türkistan ile Türkistan'daki bazı dağlardır. İstanbul'a Beyrek'e hediyeler alan bezirgânlar gelir. Deli Dumrul şöhretinin Rum'a, Şam'a gitmesini ister. Kazan oğlu Uruz ağaca seslenirken onun Mekke ile Medine'nin kapısı olduğunu söyler. Türkistan Bayındır Han ile Kazan'ın tavsiflerinde "Türkistan'ın direği" şeklinde geçer. Türkistan'ın bazı dağları da bazı vasıflandırma ve seslen melerde geçer.

Bunların dışında kalan yerler hareket alanına giren ülke, şehir, kale, dağ, ırmak ve denizlerdir.

*

Dede Korkut Kitabındaki coğrafî isimlerin yerlerini tesbit için ilk araştırmayı Abdülkadir İnan yapmış ve Bayburt, Avnik, Kara-Dervent, Sürmeli, Ağcakale adları üzerinde durarak ancak Bayburt ile Avnik kalesinin yerlerini tesbit edebilmiştir (*Birinci. ilmî seyahate dair rapor*, İstanbul, 1930, s. 55—57).

Bu hususta sürekli bir şekilde en çok çalışan ilim adamı Fahrettin Kırzıoğlu olmuştur. Kırzıoğlu sırasiyle Doğuş (Karsaklı, *İçoğuz yahut Karseli*, Doğuş, Kars Halkevi Dergisi, kasım 1939, sayı 6/47), Ülkü (Fahrettin Çelik, *Dede Korkut kitabındaki coğrafî isimler*, Ülkü, temmuz 1941, XIII, sayı 101.) ve Türk Yurdu (1-15 sonkânun 1943, XXVII, s. 29—32) dergisine yazdığı yazılarla Dede Korkut Kitabındaki yer adlarının büyük bir kısmını tesbit etmiştir.

Kırzıoğlu'nun bu makalelerinden sonra Ettore Rossi (*İl Kitab-i Dede Qorqut*, Città del Vaticano, 1952, s. 35—41) Dede Korkut'taki yer adları üzerinde durmuş ve Kırzıoğlu'nun Ülkü'deki yazısından da faydalanarak bir çok yerleri tâyin etmiştir. Bu arada Rossi "altı yol", "yedi yol" gibi sözleri de yer adı san-

mıştır. En son olarak bu meseleyi Kırzıoğlu tekrar ele almış ve Dede Korkut'taki bütün yer adlarını *Dede-Korkut Oğuznâmeleri* adlı kitabının son bölümünde (s.58—119) çok geniş bir şekilde incelemiştir (I. Kitap, İstanbul, 1952). Geniş tarih ve tarihî coğrafya kaynakları ile bazı büyük atlaslardan faydalanmak ve yerinde araştırmalar yapmak suretiyle inceleyip tesbit ettiği bu yer adları şimdiye kadar bu hususta yapılmış en geniş araştırma mahsulüdür. Böyle olmakla beraber, Kırzıoğlu bu hususta bazan çok ileri gitmiş ve Bayındır Han ile Kazan Bey'in divanlarını bile yer adı saymıştır.

DEDE KORKUT HİKÂYELERİNİN TEŞEKKÜL VE TESBİT TARİHİ

Yukarıdan beri verdiğimiz bilgilerden anlaşılıyor ki Dede Korkut hikâyelerinin teşekkülü ile tesbit tarihleri arasında bir hayli zaman vardır. Bu hikâyelerin esası Oğuzların Anadolu'ya gelmeden önceki hayatları ile ilgilidir. Çünkü:

1— Oğuzlar, hikâyelerdeki coğrafî alana Selçuklularla birlikte gelmeğe başlamışlardır. Bu ise XII. yüzyıldan itibaren olmuştur. Bazı Oğuz boylarının asıl kütleleri ile Doğu Anadolu'ya ve Yakın Doğu'ya gelişleri ise İlhanlılar zamanındadır. Akkoyunlular ile Karakoyunluların asıl kütleleri ve Salurlar bunlar arasındadır. Demek ki Oğuzların bu bölgeye gelişleri XII. ile XIV. yüzyıllar arasındadır (bk. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1946).

2— XII—XIII. yüzyıldan başlayarak Yakın Doğu'ya gelmiş olan Oğuzların eski adı olan Oğuz unutulmuş ve bunun yerine Türkmen adı geçmiştir. Hikâyelerde ise kavmin adı hep Oğuz olarak geçmektedir (bk. Dr. Faruk Sümer, *Dede Korkut kitabına dair bazı mülâhazalar*, Türk Folklor Araştırmaları, Ocak 1952, sayı 30).

3— Hikâyelerdeki düşman melik ve tekürlerinin adları hep Türkçedir. Binaenaleyh bu olayların esası Oğuzların kuzeyinde Türkler oturduğu zaman ortaya çıkan mücadelelere dayanmaktadır.

4— *Şecere-i Terâkime*'de Kazan Bey'in Sırderya kuzeyindeki yerlerde, yani eski Oğuz ülkesinin kuzeyinde Peçeneklerle mücadelelerinin yankıları vardır.

5— Farsça ve Türkçe Oğuznamelerde Korkut eski Oğuz yurdunda yaşamış gösterilmiştir.

6 — Korkut Ata'nın hâtırası tarihî devirlerde olduğu gibi; bugün de Hazer'in doğusundaki Türk ülkelerinde yaşamakta, buna karşılık Doğu Anadolu ve Azerî alanında unutulmuş bulunmaktadır.

7— Dede Korkut'taki Oğuz ülkesi açık ve belirli değildir ve hayalîdir. Kazılık tağı, Kara tağ, Karaçuk, Türkistan gibi adlar Oğuzların Maveraünnehir'deki yurtları ile ilgilidir.

8— Reşidüddin ve İbn Aybek'ten açıkça anlaşılıyor ki bu hikâyeler XIII. asırda teşekkül etmiş bulunuyordu.

9— Hikâyelerdeki şahıs adlarının çoğu müslüman adı değildir ve "kam" gibi şamanist unsurları taşımaktadır. Bu adların bir kısmı Oğuz boylarının adları olup kahramanların Oğuz boylarını temsil ettikleri anlaşılmaktadır.

10— Oğuz hayatı, İç Oğuz—Taş Oğuz (Üç Ok—Boz Ok) taksimatı, 24 sancak beyliği teşkilâtı hep Oğuznamelerdeki sistemle ilgili olup eski Oğuz hayatına ait bulunmaktadır.

11— Eserdeki islâmî cephe zayıftır ve at eti yemek, şarap, kımız içmek gibi eski görenekler vardır.

12— Hikâyelerde olduğu gibi, öteki Oğuzname rivayetlerinde de Dede Korkut hep peygamberler zamanına yakın gösterilmiştir. *Şecere-i Terâkime*'de en geç Peygamberden 300 sene sonra yaşadığı kaydedilmiştir.

İşte bütün bunlar gösteriyor ki Dede Korkut hikâyeleri aslında Oğuzların Yakın Doğu'ya gelmeden önceki hayatlarına ait hâtıralara dayanmaktadır. Çok eski devirlerden beri mevcut olan bu hâtıraların, bazı olaylar etrafında toplanması ise IX—XI. yüzyıllarda Oğuzların Sırderya kuzeyindeki yurtlarında geçen hayatları ile ilgili görünmektedir. Bu devirde bilhassa kuzey komşuları olan Peçenek ve Kıpçaklarla sürekli mücadelelerde bulundukları bilinmektedir (bk. Faruk Sümer, göst. yer).

Esasen Dede Korkut hikâyelerinin birer destan parçası olarak teşekkül tarzları da buna uygun görünmektedir. Hikâyelerdeki türlü vakalar Oğuzların iptidaî devirlerinde teşekküle başlamış,

sonra onların IX—XI. yüzyılda başlarından geçen büyük mücadeleler etrafında toplanmış ve bu suretle destan haline gelmiştir. Bu destanî hikâyelerle batıya gelen Oğuzlar doğu Anadolu'da yaptıkları mücadelelerden bazı unsurları da bu destanlara katmışlar, esas Oğuz destanından ayrılan parçalar böylece bağımsız hikâyeler haline gelmiş ve sonunda bilinmeyen bir sanatkâr eli ile destan devri bitmeden tesbit edilmiştir. Hikâyelerde bir kaç devrin birden görünmesi de bundan ileri gelmiş olmalıdır.

Hikâyelerin tesbitine gelince bunun XV. yüzyılın ortalarında veya ikinci yarısında olduğu anlaşılmaktadır. Hikâyelerin başında bulunan ve Osmanlılara işaret eden kayıt bunların Osmanlıların Anadolu'da kuvvetlenmeğe başladıkları bir zamanda yazıldığını göstermektedir.

Hikâyelerin XV. yüzyıldan önce yazılmış olamayacağını gösteren başka deliller de mevcuttur. Bunlardan biri hikâyelerdeki Akkoyunlu etkisidir. Akkoyunlular kendilerini Bayındır Han'ın torunları saymışlardır. Hikâyelerde de Oğuzların hanı Bayındır'dır. Yine Kan Turalı adının ve hikâyesinin Akkoyulu-ların ilk beyi Tur Ali Bey ile onun Trabzon münasebetinin etkisinde kaldığı görülmektedir. XIV. asırda yaşamış olan Tur Ali Bey'in artık destanlaşacak kadar uzak bir hâtıra olduğu anlaşılıyor.

Hikâyelerin dili de daha önceye ait değildir. Gerçi XIII—XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi genel olarak ayni özellikleri taşımıştır. Fakat bu devir içinde yavaş yavaş bazı gelişmeler ve değişiklikler olmuştur. Dede Korkut'un dilinde eklerle kökler arasındaki düzlük-yuvarlaklık uyumunun gözükmeğe başlaması, *ḳ*'ların büyük ölçüde *ġ*'ya çevrilmesi, *-ısar*, *-iser* şeklinin bulunmaması, buna karşılık *-acak*, *-ecek* ekinin çok kullanılmağa başlaması bu hikâyeleri eski Anadolu Türkçesi devrinin sonuna yaklaştırmaktadır. Eserdeki dilin Azerî Türkçesi oluşu da bunu gösteriyor.

DEDE KORKUT KİTABI ÜZERİNDEKİ ÇALIŞMALAR

Dede Korkut Kitabının iki nüshası vardır. Bunlardan biri Dresden'de, öteki Vatikan'da bulunmuştur. Vatikan nüshasının bulunması son senelerde olup bu nüsha ilim âleminde 1950 'den sonra bilinmektedir. Bu sebeple Dede Korkut üzerindeki çalışmalar esas olarak hep Dresden nüshası etrafında toplanmıştır.

Eserin Dresden nüshasını Dresden Kral Kütüphanesinde ilk defa H.O. Fleischer bulmuştur. Fakat onu tanıtan ve ondan ilk defa faydalanan H. F. von Diez olmuştur. Diez *Denkwürdigkeiten von Asien* (Berlin, 1811—1815) adlı eserinde önce, atalar sözü kitabını incelerken Dede Korkut'un devrini araştırmağa çalışmış (s. 288—331) sonra asıl, Tepegöz hikâyesini Almancası ile birlikte yayınlarken (s. 399) Dede Korkut üzerinde durmuştur. Burada Diez, Tepegöz'le Homeros'un Odysseia'sındaki Polyphemos'u karşılaştırmış ve Dede Korkut'ta hikâyenin daha geniş olmasına dayanarak bunu Yunanlıların doğudan aldığına hükmetmiştir.

Diez, ayni zamanda nüshanın bir kopyasını çıkararak Berlin kütüphanesine bırakmıştır (Pertsch kataloğu, No. 203). Diez metni iyi anlayamadığı ve bir çok yerlerini yanlış okuduğu için, gerek Berlin'e getirdiği kopya, gerek *Denkwürdigkeiten*'deki Tepegöz metni ve tercümesi yanlışlarla doludur.

Bundan sonra Theodor Nöldeke 1859'da Dresden nüshasını istinsah etmiş, üzerinde çalışmağa başlamış, fakat metnin bir çok noktalarını anlayamadığı için yayın yapmaktan vazgeçmiştir.

Böylece Diez'den sonra uzun zaman incelenmeden kalan Dede Korkut Kitabı hakkında sonradan ilk mühim makaleyi W. Barthold yazmıştır (Zapiski Vostoçnago Otdeleniya İmp. Russk. Arḫ. Obşçestva [ZVO], 1894, VIII, s. 203—218). Barthold burada Deli Dumrul hikâyesini Rusça tercümesi ile birlikte yayınlamış ve başında da Dede Korkut Kitabı hakkında etraflı bilgiler vermiştir. Nöldeke'deki kopyayı da gördüğünü söyleyen Barthold daha sonra Dede Korkut Kitabı üzerinde tekrar tekrar durmuş, sırasiyle ZVO,IX, s. 272–273'te A. Tumanskiy'den naklen Kazaklar ve Türkmenler arasındaki Korkut rivayetlerini anlatmış; ZVO, XI, s. 175— 193'te Buğaç hikâyesini; ayni mecmua XII, s. 37. v.d. da Kazan'ın evinin yağmalanması; XV, s. 1. v.d. da Beyrek hikâyelerini yayınlamış ve tercüme etmiş; son olarak XIX, s. 73 — 77 'de Olearius'un anlattıklarına temas etmiştir.

ZVO, X, s. 193—194 ve XIII, s. 39—40 'ta da A. Divaev'in Korkut Ata mezarları hakkında yukarıda bildirdiğimiz yazıları çıkmıştır.

ZVO, IX, s. 269—272'de Tumanskiy de Kitab-i Korkut hakkında bir makale yayınlamış ve Barthold'un verdiği bilgilere *Şecere-i Terâkime*'deki ilgili kayıtlara dair bilgiler eklemiştir.

ZVO, XX, s. 40—46'da K. İnostrantsev Korkut'un tarihî şahsiyet olup olmadığını araştırmış ve XII. yüzyılın ortalarında Boz Ok boylarının beyi olan Korkut b. Abdülhamid'in Korkut Ata olabileceğini iddia etmiştir.

İslâm ansiklopedisinde [EI] *Korkut Dede* maddesini yazan Babinger o zamana kadarki bilgileri vermiştir.

Barthold İslâm ansiklopedisinin *Chuzz* ve *Abhaz* maddelerinde Dede Korkut'a tekrar temas etmiş ve fikirlerini tekrarlamıştır.

Türkiye'de Dede Korkut hakkındaki yazılar kitabın Türkiye'de ilk neşrinin yapılmasından sonra başlamıştır. Bu neşir Kilisli Rifat tarafından 1916'da Diez'in Berlin kopyasının fotoğraflarına dayanarak yapılmıştır.

Bundan sonra ilk yazıyı M. Cevdet yazmış (Yeni Mecmua, İstanbul, 1337, Çanakkale nüshası, s. 89—92) ve İbn Aybek'in önemli kaydını haber vermiştir.

F. Köprülü de çeşitli eserlerinde ve yazılarında Dede Korkut Kitabına temas etmiştir (*İlk Mutasavvıflar*, s. 277—285 ; *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, 1926,s.64,297,303; *Meddahlar*, Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 1925, s. 7 not 1. Daha sonra Azerbaycan Yurt Bilgisi (İstanbul, 1932) mecmualarında *Dede Korkut kitabına ait notlar* adı ile bir seri makale yazmıştır (*Altın küpeli Oğuz beyleri*, sayı 1, s. 17—21; *Başa dönmek, aynalmak*, sayı 2, s. 84—91; sayı 3,s. 133—140). Bunların içinde bilhassa "Ozan" maddesi çok önemli bilgiler vermektedir. Nihayet Köprülü Halk edebiyatı Ansiklopedisi'nde (İstanbul, 1935) *Abaza* ve İslâm Ansiklopedisi'nde *Alınca* maddelerinde de ilgileri dolayısiyle Dede Korkut'a temas etmiştir.

Dede Korkut hakkında en değerli makaleleri yazanların başında Abdülkadir İnan gelir (*Kitab-ı Dede Korkut hakkında*, Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 1925, I, s. 213—219; *Birinci ilmî seyahata dair rapor*, İst. 1930; *Dede Korkut kitabındaki bazı motifler ve kelimelere ait notlar* Ülkü, Ankara, 1937, IX, 139—140; 1938, X, 78-80, 545—547; 1939, XI, 549—551; 1939, XIII, 168—171, 359—361).

Pertev Naili Boratav da Dede Korkut'a en çok temas edenlerden biridir. Şu eserlerinde Dede Korkut hikâyeleri ile ilgili bilgiler vardır: *Köroğlu Destanı*, İstanbul, 1931; *Folklor ve Edebiyat*, İstanbul, 1939; (Halil Vedat Fıratlı ile beraber) *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul, 1943. Bey Böyrek rivayetlerinin yayınlanmasına yukarıda temas edildi.

Hüseyin Namık Orkun'un Dede Korkut'tan bahseden eser ve makaleleri de şunlardır:

Über das Kitab-i Dede Qorqud, Körösi Csoma-Archivum 1926, II, s. 124 — 134; *Oğuzlara dair*, Ankara, 1935; *Oğuz destanına dair*, Ülkü, 1935, V, 412—420; *Eski Türklerde andlaşma*, Türk Hukuk Tarihi, Araştırmalar ve düşünceler, Ankara, 1935.

Bunlardan başka şu makaleler de zikre değer: Mahmut Ragıp Kösemihal, *Bey Beyrek destanının türküleri*, Millî Mecmua, İstanbul, 1931, numara 124—125; *Dede Korkut hikâyelerindeki musiki izleri*, Ülkü XII, s. 394—397.

Zeki Velidi, *Türk destanının tasnifi*, Atsız Mecmua, sayı 13, s. 35.

Çiftçioğlu H. Nihal, *Dede Korkut kitabı hakkında*, Azerbaycan Yurt Bilgisi, sayı 2, s. 60—61.

Bunlardan başka Dede Korkut üzerinde şimdiye kadar altı tane de tez yapılmıştır. Bu tezler sırasiyle şunlardır:

İbrahim Edhem, *Dede Korkut ve halk hikâyeleri*, 1932, Türkiyat Enst., T. 45.

Mebrure Rahmi, *Dede Korkut ve Manasta benzeyişler*, 1934—35, Türkiyat Enst., T. 68.

Piraye Nureddin, *Dede Korkuttaki kelimeler*, 1935—36, Türkiyat Enst., T. 78.

Fikret Bahaeddin, *Dede Korkudun grameri*, 1939, Türkiyat Enst., T. 99.

Zeki Ömer Defne, *Dede Korkut hikâyeleri üzerinde edebî sanatlar bakımından bir araştırma*, 1942, Türkiyat Enst., T. 142.

Ömer Faruk Akün, *Dede Korkut hikâyelerinde kompozisyon ve tasvir*, 1947, Türkiyat Enst., T. 240.

Dede Korkut Kitabı üzerinde şimdiye kadar yapılan çalışmaların şüphesiz ki en değerlisi Orhan Şaik Gökyay'ın *Dede Kor-*

kut (İstanbul, 1938) adlı eseridir. Bu eser 77 sahifelik bir başlangıç ile Dede Korkut Kitabının tam metnini içine almakta, ayrıca sonunda Topkapı Sarayı Oğuznamesinin metni ile küçük bir lûgatçe de bulunmaktadır. Her cephesi ile Orhan Şaik'in bu eseri o zamana kadar yapılan incelemelerin en büyüğü ve en değerlisidir.

Bu eserin Başlangıç kısmında Orhan Şaik, bir az karışık ve dağınık olmakla beraber, Dede Korkut Kitabı ile ilgili bütün malzeme ve bilgileri bir araya toplamış ve o zamana kadar yapılan yayınların listelerini vermis, böylece çok değerli bir giriş yazmıştır.

Eserin metin kısmı ise bugüne kadar yapılan neşirlerin en iyisidir. Daha önce kitabın Berlin kopyasına dayanan ilk neşrini Arap harfleri ile Kilisli Rifat yapmıştır. Fakat bu hem Arap harfleri ile olduğu için, hem de bozuk bir nüshaya dayandığı için, kötü neşirdir. Bazı hikâyelerin Avrupa'da yapılan yukarıda işaret ettiğimiz neşirleri de ayni şekilde Arap harfli ve yanlışlarla dolu idi. Bazı hikâyelerin Türkiye'deki neşrinde de pek fazla yanlışlar yapılmıştı (bu hususta bk. O.Ş. Gökyay, *a.e.*, Başlangıç, s. 76—77). Orhan Şaik neşrinden sonra da herhangi bir neşir yapılmadığı için bu güne kadar elle tutulur tek neşir olarak yine o kalmıştır.

Fakat Orhan Şaik neşri de bir çok belirli kusurlardan kurtulmuş değildir. Bu neşrin esas zayıf noktası, Kilisli metnine ve dolayısiyle bozuk Berlin kopyasına dayanmış olmasıdır. Gerçi naşir önsözünde, eseri basılmadan metni Dresden nüshasının fotoğrafları ile bir kere Pertev Naili'nin, bir kere de kendisinin karşılaştırdığını söylüyor. Fakat küçük bir karşılaştırma bunun ya hiç yapılmadığını veya çok üstünkörü yapılmış olduğunu göstermeğe yeter. Naşirin sahife altına aldığı ve metne dayadığı yanlışların hemen hemen hiç biri esas metinde yoktur ve tamamiyle Kilisli nüshasındaki hatalardan ibarettir. Ayni şekilde Kilisli'de eksik olan kelimeler Orhan Şaik'te de eksiktir. Hulâsa O. Şaik metni tamamiyle Kilisli metninin yeni harflerle nakledilmiş şeklidir ve esas nüshaya dayanmamaktadır. Fakat Orhan Şaik bu nakli başarılı yapmış ve eldeki metne göre okuyuşu başarılı olmuştur.

Metnin muhtevasından başka şekli de Kilisli ve Orhan Şaik'te aynidir. Bu bakımdan her iki metin de çok garip bir manzara taşımakta, metin içinde hemen hemen her cümleye bir tane dene-

cek kadar hesapsız satır başı yapılmış olduğu görülmektedir. Ayni şekilde manzum ve mensur parçaların ayrılması da çok karışık ve kusurludur. Hulâsa, Diez kopyasının bütün kusurlarını Kilisli devralmış, Orhan Şaik de bunları aynen kabullenmiştir.

Halbuki gerek şekil bakımından, gerek yazı ve imlâ bakımından esas Dresden nüshası çok iyi bir nüshadır.

Orhan Şaik neşrinin Kilisli ve dolayısiyle Berlin kopyasından gelen bu kusurlarından başka bir de naşire ait kusurları vardır. Bunlar da yanlış okuma, okuyuşta kararsızlık ve ilmî bir neşrin icaplarının yerine getirilmemesi şeklinde kısaltılabilir. Bazı kelimeleri yanlış okumakta naşiri şüphesiz hoş görmek gerekir ve bu her zaman vukubulan bir keyfiyettir. Fakat kararsızlık belirli filolojik prensiplerle hareket etmemekten ileri gelmiştir. Sahife ve satırların gösterilmemesi ve metne keyfî bir şekil verilmesi gibi usulsüzlükler ise ondan ilmî bakımdan faydalanmağı çok güçleştirmekte, buna ilâve olarak eksik bir transkripsiyon uygulandığı için metin yarı ilmî bir neşir olmaktan ileri gidememektedir.

Eserin lûgatçe kısmı ise çok eksik ve çok nisbetsiz bir şekilde tertip edilmiştir.

Bütün bunlara rağmen, Orhan Şaik neşrinin uzun zaman ihtiyacı karşılamış olduğunu ve içinde bulunduğu imkânlara göre başarılı bir neşir teşkil ettiğini, bilhassa giriş kısmının çok değerli bir araştırma ve çalışma mahsulü olduğunu belirtmek gerektir.

*

İşte Dede Korkut'un ilim âlemindeki durumu bu iken, son senelerde eserin yeni bir nüshası meydana çıkarılmıştır. Bu eksik nüshayı Vatikan kütüphanesindeki Türkçe yazmalar arasında bulan Ettore Rossi önce küçük bir makale ile yazmayı tanıtmış (Ettore Rossi, *Un nuovo manoscritto del "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Rivista degli Studi Orientali, Roma, 1950, XXV, s. 34—43), sonra da Dede Korkut hakkında etraflı bir inceleme yaparak bunu Vatikan nüshası ile birlikte yayınlamıştır (E. Rossi, *Il "Kitab-ı Dede Qorqut"*, Città del Vaticano, 1952).

Rossi'nin 364 sahifelik bu eserinin birinci kısmı "Giriş" olup 95 sahife tutmaktadır. Bu girişte Rossi, Dede Korkut Kitabı hakkındaki bilgileri toplamış ve bu hususta geniş bir inceleme yap-

mıştır. 96. sahifeden 228. sahifeye kadar olan ikinci kısımda bütün Dede Korkut hikâyelerinin, yani Dresden nüshasının İtalyancaya tercümesini vermiştir. 229. sahifeden 325. sahifeye kadar olan kısımda ise altı hikâyelik olan Vatikan nüshasının faksimilesi vardır. 326—329. sahifelere Vatikan nüshasındaki imlâ yanlışlarını Dresden nüshasına göre düzelten bir cetvel ile Vatikan nüshasının son hikâyesinde kopmuş olan yaprağın Dresden nüshasındaki karşılığı Arap harfleri ile konmuştur. 331—354. sahifelerde Vatikan nüshasının Türkçe-İtalyanca sözlüğü verilmiştir. 355. sahifede bazı eklemeler, 357—360. sahifelerde şahıs adları, 361—362. sahifelerde yer adları indeksi, 363—364. sahifelerde de kitabın fihristi vardır.

Rossi'nin bu eserinin bizim için esas değeri yeni bir Dede Korkut nüshası vermiş olmasıdır. Bu nüsha da ortaya çıktıktan sonra artık Dresden nüshasının ilk ve gerçek neşrini hazırlamak büyük bir zaruret haline gelmiş oldu. Çünkü Türk dili ve edebiyatı için çok önemli olan bu eserin bugüne kadar ortada esas nüshalara dayanan hiç bir neşri yoktur. İşte biz bu durum karşısında böyle bir Dede Korkut neşri hazırlamağa çalıştık.

Dede Korkut hakkındaki en son inceleme Fahrettin Kırzıoğlu'nun *Dede-Korkut Oğuznâmeleri* (I. Kitap, İstanbul, 1953, 119 s.) adlı eseridir. Bu eserin birinci kısmında Kırzıoğlu, Dede Korkut hikâyelerinin menşeini araştırmakta ve bunu M.Ö. 250—M.S. 226 tarihleri arasında İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da büyük bir devlet kurmuş olan Arsaklılara bağlayarak yepyeni, fakat ispat edilmemiş bir iddia ile ortaya çıkmaktadır. İkinci kısmında ise öteden beri üzerinde çok çalıştığı Dede Korkut'taki yer adlarını neşretmektedir. Eserin asıl kıymetli yönü de burasıdır.

Son zamanlarda Mehmet Kaplan da çeşitli cephelerden Dede Korkut hikâyelerini ele almağa başlamıştır. Devam etmekte olan bu çalışmalarında Mehmet Kaplan, şimdiye kadar Dede Korkut'ta insan tipi (*İki destan ve iki insan tipi*, Türk dili ve Edebiyatı Dergisi, 1952, IV, s. 399—417) ile kadını (*Dede Kotkut kitabında kadın*, Türkiyat Mecmuası, 1951, IX, s. 99—113) incelenmiştir.

*

Bizim Dede Korkut Kitabı üzerindeki bu çalışmamızdan sonra çıkan şu iki makaleyi de bunlara eklemeliyiz :

Adnan Sadık Erzi, *Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihi hakkında araştırmalar* (Türk Tarih Kurumu *Belleten*'i, Ankara, Nisan 1954, XVIII, sayı 70, s. 179 - 221). Adnan Erzi bu makalenin "Kitab-ı Dede Korkut hakkında notlar" başlığını taşıyan I. kısmında Dede Korkut ile ilgili yeni ve değerli bilgiler vermiş, ayrıca J. Castagné'nin Korkut'un ölümü hakkında bir Kazak - Kırgız rivayetini nakleden *Magie et exorcisme chez les Kazak - Kirghizes et autres peuples Turcs orientaux* (Revue des Etudes Islamiques, 1930, s. 61 v.d.) makalesi ile E. Rossi'nin *Osservazioni preliminari per una edizione critica del Kitâb-ı Dede Qorqut* (Rivista degli Studi Orientali, Roma, 1952, XXVII, s. 68 - 73); *Motivi Biblici e Coranici nel "Kitâb-ı Dede Korkut"* (Fuad Köprülü Armağanı, Ankara, 1953, s. 437 - 441) adlı yeni yazılarını kaydederek Dede Korkut bibliyografyasını tamamlamıştır. Adnan Erzi'nin bu makalesinde verdiği yeni ve değerli bilgiler bazı tarihî kaynaklarda bulunan Dede Korkut ile ilgili yeni kayıtlardır. Bunlardan biri Mükrimin Halil Yınanç'ın İslâm Ansiklopedisi *Akkoyunlular* maddesinde (I, s. 251-252), Kırzıoğlu M. Fahrettin'in *Dede - Korkut Oğuznâmeleri*'nde (s. 45 - 47) birer hülâsasını verdikleri Ebû Bekr Tahrânî'nin 1470 tarihinde yazdığı *Kitâb-ı Diyâr-i Bekriyye*'de Akkoyunluların ceddi Bîsût (Bî - süt)'ten bahseden ve Dede Korkut Kitabında Basat'ın doğduktan sonra kaybolup sonradan bulunması hedisesine aynen uyan rivayettir. İkinci kayıt Dede Korkut ile ilgili menkibelerin Bektaşîler arasında da bilindiğini gösteren, XV. asrın sonu ile XVI. asrın başı mahsullerinden olan *Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-i Velî*'deki Bayındır Han, Kazan Han ve Korkut Ata'dan bahseden rivayettir. Üçüncü olarak Adnan Erzi, Ebû Bekr Tahrânî'nin Akkoyunlu Tur Ali Big'in oğlu Kutlu Big hakkında verdiği bilgileri nakletmekte, Kutlu Big'in Trabzonlu bir prensesle evlenmesi hadisesi ile Dede Korkut'taki Kan Turalı hikâyesi arasında bir münasebet bulan E. Rossi'nin bu hususlaki fikrini münakaşa ederek bunu reddetmektedir. Adnan Erzi son olarak Ebû'l-Hayr-i Rûmî'nin *Saltuknâme*'sinden (yegâne nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. No. 1612'de) Dede Korkut Kitabının Osmanlılardan bahseden kaydını andıran parçalarla Korkut Ata'nın Osmanlıların ecdadı arasında yer

aldığı ve Bayındır Han ile aynı soydan olduğu hakkındaki rivayeti nakletmektedir.

Pertev Nâili Boratav, *Korku - Ata* maddesi (İslâm Ansiklopedisi, 65. cüz, s. 860 - 866). Bu maddede Pertev Nâilî Boratav önce Korkut Ata ve onun şahsiyetinin bilici - ozan, putperest oğuz bilicisi, şaman - sihirbaz ve vezir - müşavir, hakîm kişi, keramet ehli bir müslüman velisi tarafları üzerinde durmakta, sonra Dede Korkut Kitabına temas ederek onunla ilgili meseleleri hülâsa etmekte, bu arada Dede Korkut bibliyografyasını vermektedir. Bunlar arasında Dede Korkut'taki motiflerle ilgili bibliyografyanın toplu olarak verildiğini bilhassa kaydetmeliyiz.

*

İşte Dede Korkut ile ilgili çalışmaların başlıcaları bunlardır. Bunların dışında bazı inceleme ve yazılar daha vardır. Bizim için önemli olmayan, o yüzden burada ayrıca kaydetmeğe lüzum görmediğimiz bu inceleme ve yazılar yukarıya aldığımız eser ve makalelerin bazılarında gösterilmiş bulunmaktadır.

NÜSHALARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Dresden nüshası:

Aslı Dresden Kıral Kütüphanesinde bulunan bu nüshanın bugün elimizde fotokopisi bulunmaktadır. Nüshayı ilk defa bulan H.O. Fleischer, kataloğunda (*Catalogus codicum Manuscriptorum orientalum Bibliothecae Dresdensis*, Dresden, 1831, No. 86) şu bilgileri vermektedir:

"152 yapraklık Türkçe mecmua, küçük 4°, nesih yazılı, eski Doğu Türkçesi veya Oğuz şivesi ile yazılmış Kitab-i Dede Korkut-'tur. İç Oğuz ve Taş Oğuz kabilelerinin Muhammed devrindeki maceralarının hikâyeleridir. Kitabın adı bütün hikâyelerde Korkut adında birinin büyük rolü olmasından ileri gelmektedir. Korkut'un dindar, akıllı ve Oğuz kabileleri mesupları arasında büyük itibar sahibi olduğu rivayet edilir".

Elimizdeki fotoğraflara göre, nüshanın bu tavsifini şu şekilde biraz daha genişletebiliriz:

Nüshanın kapağında ortada, yukarıya doğru isim yerinde "Kitab-i Dedem Korkut alâ lisan-i tâife-i Oğuzan" yazılıdır. Üst

sağ köşede "târih-i vefât-i Osman sene 993" yazılmış. Alt sağ köşeye doğru "Muhabbetnâme ağzında yazılmıştır" kaydı vardır. Bunlardan başka kapakta kitapla ilgisi olmayan başka karalamalar da vardır. Kapağın arkasında büyük ve küçük olarak iki defa yazılmış farsça bir beyit bulunmaktadır. Metnin başladığı yaprağın *a* yüzü de yine türlü karalamalarla doludur. Biz bu sahifeyi 1. sahife saydık. Bunun arkasında, yani 2. sahifede asıl metin başlamaktadır. Her sahifede düzgün bir nesihle 13 satır vardır. Yalnız ilk, yani 2. sahifede ilk satırın yerine besmele yazıldığı için, 12 satır mevcuttur. Sahifelerin çevresi tek çizgi ile çerçevelenmiştir. Metnin içinde gelişi güzel olarak kullanılmış bulunan iri noktalar vardır. Hikâyelerin başlıkları ile "soylama„ "soylamış" gibi bazı kelimeler ve bazı isimlerle girişteki bazı cümleler kalın yazıyla yazılmıştır. Kitap 304. sahifede son bulmaktadır. Eserin nazım parçaları belirli bir şekilde yazılmamış ve bütün metin sahifelere nesir gibi doldurulmuş olup hikâye başlıkları için de başlık yapılmamıştır. Nüsha bir giriş ile 12 hikâyeyi içine almaktadır. Bunların sıra ve sahifeleri şöyledir:

(Giriş)	s. 2— 9
1 — Dirse Han oğlı Buğaç Han boyı	9— 35
2 — Salur Kazanun ivi yağmalanduğı boy	35— 66
3 — Kam Pürenün oğlı Bamsı Beyrek boyı	66—122
4 — Kazan oğlı Uruz Bigün tutsak olduğı boy	122—154
5 — Duha Koca oğlı Delü Dumrul boyı	154—170
6 — Kañlı Koca oğlı Kan Turalı boyı	170—201
7 — Kazılık Koca oğlı Yigenek boyı	201—213
8 — Basat Depegözi öldürdügi boy	213—235
9 — Begil oğlı Emren boyı	235—253
10 — Uşun Koca oğlı Segrek boyı	253—271
11 — Salur Kazan tutsak olup oğlı Uruz çıkarduğı boy	271—291
12 — İç Oğuza Taş Oğuz âsi olup Beyrek öldügi boy	291—304

Vatikan nüshası:

Vatikan nüshası, Vatikan Kütüphanesi Türkçe kısmında 102 numarada kayıtlıdır. Bu nüsha başka bir risale ile beraber ayni

ciltte bulunmaktadır. Bu cildin 2—58. yapraklar arasında bulunan ilk risalesi "Hikâyet-i lâtife-i ucûbe ve mahcûbe-i zarîfe" adlı eserdir. Dede Korkut nüshası ise bundan sonra başlamakta ve 58 b ile 106. yaprak arasında bulunmaktadır. Biz nüshayı sahifelere göre numaraladık ve ilk sahifeyi 2 ile başlattık.

20,5 × 15,2 en-boyunda olan Vatikan nüshası baştan başa harekeli bir nesih ile yazılmış olup her sahifede 13 satır vardır. Nüshanın başlığı "Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve gayri" adını taşımaktadır. Bu nüsha da hep nesir şeklinde yazılmış olmakla beraber bazı yerlerde manzum parçaların mısra bitimlerinde biraz açıklık bırakılmıştır. 97—98. sahifeleri içine alan sondan bir evvelki yaprak kopmuştur. Nüshanın sonu 99. sahifede bulunmaktadır.

Vatikan nüshası hikâyelerin sayısı bakımından eksik bir nüsha olup giriş ile birlikte ancak şu altı hikâyeyi içine almaktadır:

(Giriş)	s. 2— 5
1 — Hikâyet-i Han oğlı Buğaç Han	5—20
2 — Hikâyet-i Bamsı Beryik Boz atlu	20—53
3 — Hikâyet Salur Kazanun evi yağmalanduğıdur	53—68
4 — Hikâyet-i Kazan Begün oğlı Uruz Han dutsak olduğıdur	68—85
5 — Hikâyet-i Kazılık Koca oğlı Yegenek Beg	85—92
6 — Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuza âsi olup Beryek vefatı	92—99

Vatikan nüshası Dresden nüshasına nazaran çok kötü bir nüshadır. Harekeler çok yanlış bir şekilde konmuştur. Özel adlar bile bir kaç şekilde yazılmış ve harekelenmiştir. Nüshanın bu vasfı esas ve çok iyi bir nüsha olan Dresden nüshasına onun yapacağı yardımı çok azaltmaktadır. Dresden nüshası ile ayni bir nüshaya dayandıkları anlaşılan Vatikan nüshasının müstensihi, asıl nüshada anlayamadığı kelimeleri çok defa atlamıştır. Bir çok yerlerde de ifade farklı bir şekil almış ve bazan birbirinden çok fazla ayrılmıştır. Farklar umumiyetle mensur kısımlarda daha çoktur.

Nüshalar arasındaki ayrılıkların önemli bir kısmını saha ayrılığı teşkil etmektedir. Bu ayrılıkların başlıcaları kelime başındaki *b/m* meselesi, kelime başındaki *t/d* meselesi, ilk hecedeki *e/i* meselesi, kelime içinde ve sonundaki *ḳ*'ların *ḫ,ġ* olması ve bazı şekillerin ayrı eklerle yapılması şeklinde toplanabilir.

Kelime başındaki *b/m* bakımından Dresden nüshası *m*, Vatikan nüshası *b* tarafındadır.

Kelime başındaki *t/d* bakımından Dresden *t*, Vatikan *d* tarafındadır.

İlk hecedeki *e/i* meselesinde Dresden iyice *i*, Vatikan *e* tarafındadır.

ḳ/ḫ,ġ bakımından Dresden *ḫ,ġ*, Vatikan *ḳ* tarafındadır.

Vatikan nüshası Dresden'deki *-geç* gerundiumu yerine *-icek* gerundiumunu kullanmıştır.

Bir kaç yerde biraz daha geniş olmakla beraber genel olarak Vatikan nüshası Dresden'e nazaran daha eksiktir.

Bu şartlar altında nüshaların karşılaştırılması hayli güç olmuş ve bir çok yerlerde Vatikan nüshasını nota almak şeklinde neticelenmiştir.

*

Her iki nüshanın da XVI. asırda istinsah edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Nüshaların yazısı ve imlâsı bunları XVI. asırdan daha önceye çıkaracak durumda değildir. Zaten hikâyelerin XV. asrın ikinci yarısında tesbit edildiğini kestirdiğimiz düşünülürse tesbit zamanı nüshası olmayan her iki nüshanın da XVI. asırdan önceye çıkamıyacağı kendiliğinden anlaşılmış olur. Öte yandan nüshaların yazısı, imlâsı ve genel durumu bunların XVI. asırdan sonraya ait olamıyacağını da göstermektedir. Böyle kitapların Oğuz destan geleneklerinin canlı olduğu, yaşadığı zamanlarda istinsah edilmiş olması gerektiğini de düşünürsek bunların XVI. asırdan daha sonraki bir devrin nüshaları olmadığını tahmin etmekte güçlük çekmeyiz. Biz doğru ve iyi bir nüsha olan Dresden nüshasının XVI. asrın ilk yarısında, yanlışları çok ve dili daha yeni olan Vatikan nüshasının ise daha sonra, belki XVI. asrın ikinci yarısında istinsah edilmiş olduklarını tahmin ediyoruz.

Dresden nüshasının yalnız baş taraflarında bazı sahifelerin kısmen harekelenmiş olduğu görülür. Elimizdeki fotoğraflarda yazıya göre çok silik kalan ve bazan da yanlış konmuş olan bu harekeler belki de metne sonradan ilâve edilmiştir. Bunların dışında Dresden nüshası esas itibariyle harekesiz, dolgun, okunaklı, değişmeyen bitevi bir nesih ile yazılmıştır. Bu durumu ile de nüsha XV. asırdan sonraki harekesiz yazı devrinin mahsulü olarak görünüyor. Vatikan nüshası baştanbaşa harekelidir. Fakat, dediğimiz gibi, bu harekeler çok yanlış ve gelişigüzel olup bir çok yerde yazıyı tutmamaktadır. Bu, Vatikan nüshasının da tabiî hareke devrinin değil, harekesiz devrin mahsulü olduğunu, fakat zoraki bir harekelemeye tabi tutulduğunu göstermektedir.

Dresden nüshasında kapak sahifesinde nüsha ile ilişiği olmadığı anlaşılan "târih-i vefât-i Osman sene 993" şeklinde bir tarih vardır. Vatikan nüshasında ise nüshanın kendisinde her hangi bir tarih yoktur. Yalnız, ayni cilt içinde bulunan ve kendisinden önce gelen *Hikâyet-i lâtîfe-i ucûbe ve mahcûbe-i zarîfe* adlı risalenin Seyyîd Ahmed b. Hasan Balı adlı birisi tarafından H. 918 (1512—1513) yılında yazılmış olduğu kayıtlıdır. Vatikan nüshasından sonraki bir yaprakta da Sun'ullah'ın ölüm tarihi olarak H. 956 (1549—1550) tarihi yazılıdır.

Metnin edisiyon kritik'inde de gösterdiğimiz gibi Vatikan nüshası ile Dresden nüshası arasında bir çok kelime, ibare ve dil ayrılıkları vardır. Fakat bu ayrılıklar Vatikan nüshasının serbest istinsahla elde edilmiş olmasından ileri gelmiş gibi görünmektedir. Yani Vatikan nüshasının müstensihi Vatikan nüshasını meydana getirirken önüne aldığı nüshaya tam bağlı kalmamış, onun bir çok yerlerini kendisine göre değiştirerek çok serbest bir istinsah yoluna gitmiştir. Bunu iki nüsha arasındaki yakınlığın ip uçları açıkça göstermektedir. Gerçekten Vatikan nüshasının Dresden nüshası ile çok yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nüshaların karşılaştırılmasında ortaya çıkan ip uçları iki nüshanın birbiri ile ilgili olduğunda şüphe bırakmamaktadır. En azından, her iki nüshanın ortak bir nüshaya dayandığını kabul etmek gerektir. Biz daha ileri giderek Vatikan nüshasının Dresden nüshasından alındığının ileri sürülebileceğini söyliyeceğiz. Bir kere Dresden nüshasında istinsah kusuru yüzünden okunması ve

anlaşılması güç olan kelimeleri Vatikan nüshasının atlamış olduğunu görüyoruz. Bu bakımdan Vatikan nüshası Dresden nüshasının güçlüklerini çözmeğe beklenildiği ve sanıldığı gibi yardım edememektedir. Dresden nüshasının çözülmesi şimdilik mümkün olmayan kelimelerini Vatikan nüshasında bulamıyoruz. Bulduklarımız da Dresden nüshasındaki şüpheli ve anlaşılmaz şekilleri ile karşımıza çıkıyor. Sonra Dresden nüshasındaki anlaşılması kolay basit yanlışların Vatikan nüshasında da ayni şekilde geçtiğini görüyoruz. Meselâ *soluña* kelimesi her iki nüshada da *solına* (D124-2, V69-8), *boyuma* kelimesi her iki nüshada da *boynuma* (D124-6, V69-10) olarak ayni şekilde yanlış yazılmış; *bigler* şeklinde olması gerekirken D'de (303-5) *Begil* şeklinde yazılan kelime V'ye de (99-1) *Bigil* şeklinde geçmiş; *arı sudan* sözlerinin *sudan* kelimesi her iki nüshada da düşerek yalnız *arı* (D132-3, V73-7) kelimesi kalmıştır. Öte yandan Dresden nüshasındaki bir harf bozukluğunun bile Vatikan nüshasına yanlışlığa sebep olacak şekilde aksetmiş bulunduğunu görüyoruz. Meselâ Vatikan nüshasındaki *iverürmiş* (V27-12), *virürmiş* (V27-13) kelimeleri *ivermiş* ve *virmiş* olacakken Dresden nüshasındaki karşılıkları olan *iverimiş* (D80-10,11) ve *ç*'den sonraki *vav*'ı *re*'ye benzediği için *köçürürmiş* sanıldığı anlaşılan *köçürmiş* (D80-11) kelimelerinin tesiriyle yanlış olarak *iverürmiş*, *virürmiş* şekline geçirilmiş görünüyorlar. Hele bir kelime vardır ki bu kelime nüshaların birbiri ile ilgisi bakımından çok dikkati çekecek bir durumdadır. Dresden nüshasında doğru olarak *maslahata* (D78-6) şeklinde geçen bu kelime, son harfi yani *he*'si satır sonunda cetvelin çizgisine karışmış olduğu ve ortadaki *te* de sonda imiş gibi yazıldığı için, dikkat edilmezse *maslahat* şeklinde okunup geçilebilir. Gerçekten kelimeyi Vatikan nüshasında da *maslahat* (V26-12) şeklinde görüyoruz. Bunu Dresden nüshasına bağlamamağa, bu yanlışlığa Dresden nüshasının sebep olduğunu düşünmemeğe imkân yoktur. İşte bütün bunlar bizde Vatikan nüshasının serbest bir istinsahla Dresden nüshasından alındığı inancını uyandırmaktadır.

Nüshalar bahsini burada kaparken bir noktaya daha işaret etmeden geçemeyeceğiz. Rossi'nin yayınladığı Vatikan nüshası faksimilesinde ya fotoğrafı alınırken veya klişesi yapılırken iyi çıksın diye bir çok yerlerde metnin üzerinden mürekkepli kalemle geçilmiş olduğu görülüyor. Bu geçme işinin pek iyi olmadığını

ve bazan yanlış yapıldığını belirtmeliyiz. Meselâ *ağañ* (V62-4) kelimesinde *gayın*'ın başı kapatılmış, *gelüb eshâb* (V66-4) kelimelerinde birinci kelimenin *be* '*si* ikinci kelimenin *elif*'ine bitiştirilmiş, *kan* (V72-3) kelimesinin *elif*'i ile *nun*'u birleştirilerek *kef*'e çevrilip, *kaf*'ın noktası da tekleştirildiği için, kelime *fek* şekline sokulmuş; bunlardan başka tek nokta, iki nokta, üç nokta birbirine karıştırılmıştır. Bu bakımdan Vatikan nüshasının elimizdeki faksimilesi karşısında dikkatli bulunmak gerektir.